РОЗПРАВА

о ꙗзыцѣ южнорȣскôмъ

и его нарѣчіяхъ

сочинена

ЯКОВОМЪ ГОЛОВАЦКИМЪ

читана въ общемъ засѣданію на съѣздѣ ученыхъ рускихъ 23. *Жовтня* 1848 *г. н. ч. у Львовѣ.*

ВО ЛЬВОВѢ
Напечатано черенками Института Ставропігіянского.
1849.

РОЗПРАВА

о ѧзыцѣ южнорускôмъ и его нарѣчїѧхъ,

сочинена

ЯКОВОМЪ ГОЛОВАЦКИМЪ,

читана въ общемъ засѣданїю на съѣздѣ оученыхъ рускихъ 23го Жовтна 1848 г. н. ч. оу Львовѣ. *)

> *Die Sprache eines Volkes ist das Volk selbst, ist sein Ich, ist sein Wesen, ist auf das Innigste mit den heiligsten Interessen seiner geistigen und sittlichen Entwicklung verbunden.*
>
> *Leo Gr. Thun.*

§. 1. Нарôдъ Словенскій зъ давныхъ давенъ простягнувся широко и далеко, а племена его займаютъ нынѣ таку просторонь, яку ледви коли якій нарôдъ у свѣтѣ займавъ. Нарôдъ тотъ однокровный, однокорѣнный, мае одну мову, а тая розпадае на богато языкôвъ, нарѣчій и пôднарѣчій. — Се якъ бы великій изъ одного кореня выбуялый, росоховатый дубъ; гôлье и галузье его розросло и розляглося на всѣ стороны, але

*) Для обширности сеи росправы мусѣли декотрî мѣстця при читанью опущеными бути, но тутки подаемо еи честному читательству въ цѣлости.

Я. Г.

Богъ знае зъ якого зерна и зъ якого накорѣнку ôнъ походитъ. Меже галузьемъ декотрй близшіи ôтземкови стовстѣли и уже слабо листомъ покрытй, лишь молодшіи парôстки розвиваются, другіи верхвяки смѣливо и право къ сонцю выгнали, а на супротивъ иншіи конары заглушенй сусѣдными деревами совсѣмъ изôсхли, ба е и такіи що лишень закрытй буйнѣйшими гôляками не могутся пробрати до ясного сонця, але ихъ вѣтки ще не зôвяли, ще живіи, та и листье у нихъ мягоньке и роскошненьке, и цвѣтъ красчій, та тоншій, бо захищенй ôтъ сонця и вѣтру въ холодочку цвили и розвивалися. — Тото дерево вѣчноживе, вѣчноцвѣтуще, одно листье жовтѣе и опадае, а друге упять ще красше цвите, ще буйнѣйше розрастаеся.

§. 2. Словенская бесѣда знать уже въ найдавнѣйшôй старовинѣ, коли нарôдъ розрôсся, та розсѣявся на такую ширину, розпала на нарѣчія, а потôмъ языки — бо нарôдъ хочь одноплемѣнный, мешкавши зъ давнои поры на такъ обширнôй землѣ, сусѣдовавши тôлько вѣкôвъ исъ рôзными чужеплеменниками, бувши въ розмаитôмъ положенью, пôдъ рôзными правлѣньями, въ розличнôмъ бытѣ народнôмъ, доконче мавъ змѣняти, на рôзный ладъ переоначовати свою бесѣду. Не мало и вôйны, переходы, перемѣшки розличныхъ народôвъ причинялися до перетвору и преображѣнья первѣстнои мовы Словянъ. А такъ тогди, коли писаніи дѣянія о словенскôмъ языцѣ намъ якіись вѣсти подаютъ, уже було не одностайне лице народного языка Словенъ. Но се самй догадки за сіи часы; та ничого дôйстного сказати не можна, бо изъ

того первовѣку не дозовався ніякій памятникъ языка словенского. Найстаршіи писемніи памятники словенскіи маємо уже изъ IX. X. вѣка, по котрыхъ можемо судити о языцѣ словенскихъ племенъ. *).

*) Отъ декотрй изъ нихъ: Нарѣчія корутанского, фризинская рукопись меже 957—997 рокомъ писана, содержаща три куснѣ духовного содержанія; см. Памятники Словенск. словесн. Спб. 1837. *Wiener Jahrbücher der Litter. 1822.* и Копытаря: *Glagol. Cloz.* у Вѣдни 1836. Нарѣчія ческого: Народніи пѣсни знакомй пôдъ именемъ Любушиного суду изъ кôнця IX. вѣку и королеводвôрская рукопись писана меже 1280—1290 г. см. *Kralodworsky rukopis* выданый въ Празѣ 1819. 1829. 1836. Судъ Любушинъ выданъ у передъ 1820. потому въ Правдѣ рускôй Раковецкого Варш. 1822. и исъ королеводвôрск. рукописью 1829. а найновѣйше выданье гг. Шафарикове и Палацкого: *Aelteste Denkmäler der böhm. Spr.* у Празѣ 1840.—Нарѣчія болгарского: 1. Євангеліє Ремешское писане рукою св. Прокопія (1030—1053); 2. Євангеліє писане для Новгородского Посадника Остромира 1056—1057; 3. Двѣ псалтыри, одна въ Москвѣ, а друга въ Петрогородѣ изъ XI. вѣка; 4. Стихирарь въ Петрогородѣ; 5. Сборникъ князя Святослава 1073. въ Воскрес. Новоіерусалимск. монаст. коло Москвы, и другій Сборникъ 1079. въ Петрогородѣ; 6. Антіоховы Пандекты въ Воскрес. монаст. 7.

Писемніи тотй забытки писанй въ розличныхъ далекихъ ôтъ себе сторонахъ рôзными ôтъ себе наукою, ба и вѣрою, обычаємъ ôтдалеными людьми, а предцѣ языкъ у нихъ що до духа и общого складу подобенъ; хоть рôзными нарѣчіями писанй, але тіи нарѣчія якось къ собѣ близшй, якъ до котрого изъ живущихъ нынѣ, ба и старый церковно-словенскій либонь подобнѣйшій до давныхъ памятникôвъ другихъ словенскихъ нарѣчій, якъ до свого правнука нынѣшного болгарского языка. И тіи нарѣчія, що не стояли пôдъ вплывомъ церковно-словенского языка, н. пр. корутанске, ческе и. др. маютъ въ своихъ старыхъ памятникахъ, много реченій и грамматическихъ видôвъ теперь со всѣмъ въ сихъ сторонахъ нечуваныхъ, а но въ церковно-словенскôмъ находящихся.*) — Але уже

Поученія Григ. Назіанзина въ Петрогор. и. пр. Тогожъ нарѣчія писанй глаголитскими буквами (въ Далмаціи): 1. Євангеліє находившеєся въ Римѣ, завезене изъ Іерусалима черезъ Ассеманія. 2. Поученія св. Отецъ, найденй въ Тріентѣ, выданй Б. Копытаремъ: *Glagol. Clozianus* и пр. у Вѣдни 1836. — Сербове не маютъ старшихъ памятникôвъ надъ XII. вѣкъ, а Поляки надъ XIV; о рускихъ пôзнѣйше скажемо. —

*) Срôвнаймо н. пр. грамматику староческую Г-на Шафарика (*Poczatkowé Staroczeské mluwnice, uwod k wyboru staroczeské literatury od P. J. Szafarzjka)* исъ церковно-словенскою; килько въ давнôй чешчинѣ формъ словенскихъ (болгар-

тогди слѣдні знаки нарѣчій, котрі були, а ôттакъ исъ часомъ ще доразнѣйше розвинулися. Съ часомъ всѣ нарѣчія словенскі образовалися кождый своимъ способомъ, богато формъ старыхъ потратили, богато переиначилося, на иншій стрôй и ладъ переторилося.

§. 3. Рôзніи ученіи различнымъ способомъ старалися мову словенскую по языковыхъ (словарно-грамматическихъ) примѣтахъ и знакахъ, або по родовыхъ почеркахъ подѣлити на основніи єи части або нарѣчія. Опустивши деякі маловажні, або не основні, приводимо тутъ на передъ подѣлъ ученого Добровского по языковыхъ признакахъ уложеный, котрый колись за найдоконалшій уважаный бувъ. *(Cp. Instit. ling: Slav. – Gesch. der böhm. Spr. – Lehrgeb. d. böhm. Spr.* и пр).

Добровскій дѣливъ объемъ нарѣчій словенскихъ на два розряды по слѣдуючихъ 10ти признакахъ:

скихъ)!... ледви не тôлько, що въ нашихъ лѣтописяхъ, грамотахъ и др. до XIII. вѣка. А предцѣ Чехи не ôтрѣкаются своихъ старыхъ памятникôвъ, але обогачаютъ старыми словы нынѣшній языкъ письменный. Кобы намъ кто уложивъ такую грамматику староруску изъ памятникôвъ нашихъ до XIV. вѣка — тай словарецъ тогдишного письменного языка, мали бы сьмо великій засилокъ для словесности, хоть старіи формы уже не вернутся, такъ якъ Чехамъ до своихъ давныхъ новернути годѣ.

I. Розрядъ первый:	II. Розрядъ вторый:
1. раз: разумъ,	роз: розумъ,
2. из: издати,	вы: выдати,
3. вставне л:	
корабль,	корабъ,
земля,	земя,
поставленъ,	поставенъ,
4.	вставне д:
сало, крило,	садло, кридло,
правило, молитися,	правидло, модлитисе,
5. пещи, мощи	пеци, моци,
пещъ, мощъ, (печъ, мочъ),	пецъ, моцъ,
6. звѣзда, цвѣтъ,	гвѣзда, квѣтъ,
7. тъ, (той),	тенъ,
8. пепелъ,	попелъ,
9. птица,	птакъ,
студенецъ,	студница,
10. десница,	правица.

По сихъ примѣтахъ належати маютъ къ первому розрядови сесй пять нарѣчій: 1. Старословенске (або церковне), 2. Рускоє, 3. Сербскоє, 4. Хорватскоє и 5. Корутанскоє; а къ другому отъ тотй 1. Чешскоє, 2. Словацкоє, 3. Нижно-лужицкоє, 4. Верхно-лужицкоє, 5. Польскоє.

§. 4. Се роздѣленьє ученого патріярха Словенщины тогди було учинене, коли ще знаніє языкôвъ словенскихъ стояло на дуже низкôмъ ступени; нарѣчія и рôзнорѣчія простого народа єще не були изслѣдованй и описанй, мало кто журився пѣснями народными, тымъ живымъ ôтпечаткомъ простонародного слова и народного житья; для то-

го ученому Добровскому нѣщо було дѣяти, якъ ограничитися бôльшею частію на самыхъ письменныхъ нарѣчіяхъ. Та чижъ дивно, що знамена нарѣчій черезъ него положенй не могли удержатися при срôвнанью съ ними кождого сукромого языка або нарѣчія словенского? Чи дивно, що тôлько нарѣчій и рôзнорѣчій було опущено, що, коли въ однôмъ кутѣ невеличке нарѣчіе дробилося на килька рѣчій, въ другôмъ кôнци зновъ языкъ одинъ безъ рôзличья нарѣчій придавався ледви не двомъ третинамъ цѣлои Словенщины! и то ще языкъ книжный (сложный) образовавшійся на пôдставѣ другого южного, николи тамъ народомъ не говореный.

Нема гадки, що доти не можно буде учинити точного роздѣленья словенскихъ нарѣчій, доки небудутъ всѣ сукромй нарѣчія, рôзнорѣчья и перемѣны языкôвъ словенскихъ исъ докладною остротою учеными языкословами изслѣдованй и означенй. Въ тôмъ взглядѣ въ декотрыхъ сторонахъ Словенщины уже богато зроблено.

§. 5. Уже Востоковъ давно примѣтивъ *), що рускій языкъ слабо сгаджаеся исъ признаками I. розряду, але многими знаками до другого сближается, та буцѣмъ середину меже обома розрядами держитъ. Проф. Максимовичь**) ще подрôбнѣйше

*) А. Востокова разсужденіе о славянскомъ языкѣ, см. Труды общ. люб. Росс. слов. 1820. ч. XVIII.

**) Критико-историч. изслѣдованіе о рускомъ языкѣ, соч. М. Максимовича, орд. проф. въ унив. св. Владиміра: см. Журн. Мин. нар. просвѣщ. 1838. Т. XVII: *No* 3.

розобравъ рускій языкъ во всѣхъ нарѣчіяхъ, изъ чого показалося, що майже всѣ признаки второго (т. є. западного) розряду знаходятся въ рôзныхъ видахъ рускои мовы. Изъ того слѣдує, що рускій языкъ ніякъ неможно ставляти рôвно исъ языками задунайскими, але (мовлявъ г-нъ М.) треба приняти за осôбный третій розрядъ, котрый представляє собою цѣлую восточную половицю всего круга словенскихъ языкôвъ.

Г-нъ Шафарикъ самъ признававъ недокладнôсть подѣлу отця Добровского (*Czasop. czesk. Mus. 1832. Sw. I. Стор. 111*) и каже, що знать исъ часомъ трояка мова выявится, однакожъ удержує подѣлъ Добровского съ невеличкими ôтмѣнами (*Starožitn. Slowanské odd. diejep. w Praze 1837. Стор. 483.* и въ найновѣйшôмъ своимъ дѣлѣ: *Slowansky narodopis seps. P. I. Szafarzjk w Praze 1842*).

§. 6. Въ симъ послѣднôмъ дѣлѣ такъ дѣлитъ г-нъ Шафарикъ словенскіи нарѣчія:

„Въ бесѣдѣ словенскôй (каже) є двѣ мовѣ: юговосточна и западна. Юговосточна мова дѣлится на три рѣчи: руску, болгарску и иллирску, мова западна на чотыре, ляцку, ческу, лужицко-сербску и недавно вымерлу полабску.

Въ рускôй рѣчи розличаємо три нарѣчій: великоруске, малоруске и бѣлоруске; въ болгарскôй, хоть лишь исторически, двоє: церковне або кириловске и новоболгарске; въ иллирскôй три: сербске, хорватске и корутанско-словенске; въ ляцкôй одно:

польске, въ ческôй двое: ческе и угорско-словенске; въ сербско-лужицкôй також двое: горѣшне и долѣшне лужицке; въ полабскôй одно: древянске, майже совсѣмъ выгасле.

Многіи изъ сихъ нарѣчій розпадаются на розличніи пôдрѣчья, котрыхъ числа годѣ означити. Тутъ лишень двое приводимо: новгородске и кашубске, тото великоруского, се парôстокъ польского. Меншіи рôзницѣ находящіися такъ въ нарѣчіяхъ, якъ и въ пôдрѣчіяхъ зовемо рôзнорѣчія. Ихъ число, у племени такъ огромного и розпростороненого якъ словенске, неограничене, незоглядне.— И такъ въ языцѣ словенскôмъ е (по Шаф.) двѣ мовѣ, сѣмь рѣчій, чотырнайцять нарѣчій, до того ще два пôдрѣчія.

Народа цѣлого племени Словенского, тыми семеро рѣчьями а дванадцятью нарѣчіями говорящого (выключивши церковне и древянске) було 1842 року 78,691,000 душъ.“

§. 7. Ото нове подѣленье Шафарикове, або Добровского поправлене, здоконалене. — Изъ знакôвъ, котрй поставивъ Добровскій, утрималося лишь два 3ій и 4ый, до которыхъ додано Шафарикомъ еще два. И такъ по Шафариковому подѣлу слѣдуючими признаками розличяеся мова юговосточна ôтъ западнои: Въ юговосточнôй мовѣ 1) д передъ л не вставляеся: сало (садло), мыло (мыдло), кадило (кадидло), молитися (модлитисе); 2) д и т зпередъ л и н выкидаются: а) палъ (падл), велъ (ведл), сѣлъ (седл), кралъ (крадл); счелъ, (счетл), цвѣлъ (квѣтл); б) вяну, вену, (вадну), въспряну, въспрену, възбьну, (взбудимсе);

свѣну, (свѣтну, свитну), възблесну (взблескну, зам. взблестну). 3) Вставочне л вмѣсто змягчаючого й (j) пôсля губныхъ в, б, п, м: земля (земя), капля (капе), кровля (кровь), сопля, корабль, (корабь), жеравль, (жеравь), вопль, (вепь), явлю, (євім), вабленъ, (вабен), топленъ, (топен), оставленъ, (оставен), поставляти, (ставети), погубляти, (губити). 4) м въ словѣ мотрити и въ производныхъ смотрити, смотрѣти, сматрати (патрити). *)

§. 8. Другіи ученіи дѣлятъ Словенщину на три розряды: I. Восточный або Рускій, до котрого вся Русь и Болгаре належатъ. II. Югозападный або Илирійскій, до котрого Сербове, Хорваты и Корутяне и III. Сѣверозападный або западный, до котрого Ляхи, Чехи, Морава, Словаки и Лужичане причисляются. Сей подѣлъ пріймаютъ ф. Палацкій **) въ Чехахъ, Надеждинъ ***) и Устряловъ ****) въ Россіи. Къ нимъ сближаются со своими подѣлами южноpускіи писателѣ М. Максимовичь и И. Срезневскій, о чимъ низше розкажемо.

§. 9. Окрôмъ выше помянутыхъ подѣлôвъ словенскихъ языкôвъ треба намъ ще выложити по-

---

*) *Slowansky Narodopis sest. P. J. Szafarzjk w Praze 1842.* Стор. 8.

**) *Zeitschrift des böhm. Mus. 1830. — F. Palacky's Gesch. v. Böhmen Prag 1836. I. Bd.* Стр. 55.

***) Европеизмъ и народность: Телескопъ 1836 №. 1. и Енциклоп. Лексиконъ IX. 1837.

****) *Gesch. v. Russland v. N. Ustrialow Stuttg. u. Tübingen I. Bd. 1840.* Стр. 25.

дѣлъ Южнорусина г-на Максимовича, котрый въ своей „Исторіи древней руской Словесности" съ великою розвагою розобравъ всѣ народнѝ нарѣчія рускои бесѣды. Подѣленье его для насъ ще важнѣйше, бо Максимовичь самъ знае доконално языкъ южнорускій, изпытовавъ на мѣсци нарѣчія у самого народа. Онъ то южнорускому языкови давъ приналежне мѣсце, прислужився нашôй словесности изданьемъ пѣсень народныхъ, глубокомысленными увагами надъ языкомъ южнорускимъ и працьовавъ коло Грамматики и Словаря южнорускаго. Его подѣлъ, що до рускои мовы, ледви не лучшій всѣхъ.

Максимовичь *) дѣлитъ цѣлу Словенщину зъ огляду бесѣды на двѣ половицѣ: I. Восточно-словенску або Руску и II. Западно-словенску. Въ сихъ двохъ половицяхъ знаходится чотыре розряды або дванайцять языкôвъ:

A. Восточно-словенская або руская половина.

I. Розрядъ: Южнорускій або юговосточный.

1. Языкъ южнорускій съ двома головными нарѣчіями (видоизмѣненіями) Украинскимъ або Малорускимъ и Червонорускимъ.

II. Розрядъ: Сѣвернорускій або сѣверно-восточный.

2. Языкъ великорускій съ чотырьма нарѣчіями: верхнерускимъ, нижнерускимъ, середнерускимъ и Московскимъ.

3. Языкъ бѣлорускій або литовскорускій.

---

*) Исторія древн. руск. Слов. соч. М. Максимовича кн. перв. Кіевъ 1839. Стр. 96. и слѣд. и тогожь: Откуда идетъ руская земля, Кіевъ 1837. стр. 81.

Б. Западно-словенская половина.

III. Розрядъ: Юго-западный або задунайскій.

4. Языкъ церковно-словенскій, або такъ передъ усѣма (преимущественно) названый Словенскій (Славянскій).

5. Языкъ болгарскій съ килькома рôзнорѣчіями.

6. Языкъ сербскій съ килькома нарѣчіями.

7. Языкъ хôрватскій.

8. Корутанскій або виндскій, зовемый краинскій съ двома нарѣчіями.

IV. Розрядъ: Сѣверозападный.

9. Языкъ польскій съ килькома нарѣчіями, до котрыхъ належавъ и языкъ Поморянъ.

10 Языкъ лужицкій або сырбскій, зовемый такожъ сорабскимъ и вендскимъ съ двома нарѣчіями: верхнелужицкимъ и нижнелужицкимъ; перше близше ческому, друге польскому.

11. Языкъ ческій до котрого належитъ и моравскій яко нарѣчіе.

12. Словацкій.

Къ сему подѣлови богато сближаеся проф. Срезневскій *). Ôнъ дѣлитъ Словянъ такъ: I. Словяне рускій, II. Словяне западнй южного гôлья, III. Словяне западнй сѣверного гôлья; а розличае де-

---

*) *Czasopis czeského Museum w Praze 1843. Swaz.* III. Стор. 404.

сять первѣстныхъ Словенскихъ народôвъ: Великорусь, Малорусь, Болгаре, Сербове, Хорваты, Корутяне, Словенцѣ, Поляки, Полабяне, Чехи, Словаки.

§. 10. Перейдѣмъ теперечки ôтъ общои Словенщины на саму Русь и розгляньмо, килько у нѣй займає нашъ южнорускій языкъ, яке различье єго ôтъ другихъ рускихъ нарѣчій и яка повага меже словенскими языками. Рѣчь руская по Шафарику розпросторонюєся нынѣ по бôльшôй части европейскои Россіи, южновосточнôмъ кôнчику польского съ Русью слученого царства, восточнôй половинѣ королѣвства Галицкого и Володимірского и сѣверо-восточнои части Угорского королѣвста, краяхъ до ракузскои державы належныхъ. За черкою сего цѣловитого округа, займающого дуже обширенніи краи и землѣ, міє рускій языкъ въ многочисленныхъ поселеньяхъ Россіянъ по Сибѣрѣ, на Уральскôмъ пôдгôрью, на рѣцѣ Урали або Яику, по берегахъ Хвалинского моря, долѣшнôй Волзѣ и Тереку, за Кавказомъ, въ Тавріи, на рѣкахъ Свѣрѣ и Оятѣ, меже Ладожскимъ та Онежскимъ озерами, тай таки по всѣхъ краяхъ рускому Цареви пôдвластныхъ. Потôмъ въ Уграхъ въ торонкихъ поселеньяхъ Русинôвъ посередъ Мадярского и другихъ народôвъ. Число народа на симъ огромнôмъ просторонствѣ одною (?) и тоюжъ рѣчью говорячого выноситъ до 51,184,000, изъ котрыхъ 48,410,000 до руского, а 2,774,000 до австрійского царства належитъ, 47,844,000 є восточного або греческого исповѣданія, 2,990,000 съ римскимъ соєдиненого, а 350,000 таки западного або римского исповѣданья. "*)

*) *Slowansky narodopis w Praze 1842.*

§. 11. Такъ окрысливъ г-нъ Шафарикъ обширъ цѣлои рускои мовы, вôттакъ ще зъуважаймо, якими знаками она розличаєся ôтъ другихъ словенскихъ бесѣдъ. 1.) Вставне е и о меже плавными л и р и нѣмыми согласными: берегъ (брег), дерево (древо), береза (бреза), желобъ (жлаб), человѣкъ (чловєк), золото (злато), порохъ (прах), корова (крава); 2.) Початкове о вм. є: одинъ (єден), озеро (єзеро), осетръ (єсетр), олень (єлень), осень (єсень); 3.) я вм. ę: мя, тя, ся, мясо, рядъ, пядь; 4). о вм. ъ: долгъ (дълг), волкъ (вълк), солнце (сълнце), торгъ (търгъ), пятокъ (пятък), узолъ (узъл), вихорь (вихър); 5.) е вм. ь: сердце (сърдце), смерть (смрьть), держати (държати), слеза (сьлза), день, конець, мечь. 6). двояке л, тверде лъ и мягкє ль: глаголъ, орелъ, игла, льзя, Львовъ, льгота, польза, пріятель, лѣкарь, лѣсъ; 7). ч вм. ть, кир. шт (щ): ночь, (нотъ, ноштъ), мочь, (мотъ, моштъ), печь, (петъ, пештъ), хочетъ, горючь, тысячь; 8). ж вм. дь, кир. жд: нужа (нудьа, нужда), межа (медьа), межда) чужій (чуждый), пробужати; 9). Родительн. єдин. числ. прилаг. им. на ого: доброго, высокого.

§. 12. Уже горѣ сказалисьмо, що мова (въ загаловôмъ значѣнью) руская дѣлится на три языки (по Шаф. нарѣчія:) языкъ южнорускій (малорускій), великорускій и бѣлорускій.

Языкъ южнорускій, малорускій (або якъ у насъ кажутъ „рускій") розширяєся по обохъ убочахъ Карпатôвъ, по цѣлôй южнôй Россіи зъ обохъ сторонъ Днѣпра; ôтъ Ондавы и Попрада

въ Уграхъ а Вепря рѣки въ Польщѣ по середній Донъ, ба ажъ по Кубань пôдъ Кавказомъ, ôтъ устья Днѣстра и Днѣпра, ôтъ Чорного Моря ажъ по Припеть та не далеко къ жереламъ Десны, Семи и Донця. Ось якъ описуе г-нъ Шафарикъ объемъ южноруского нарѣчія: „Обвôдъ того языка зачинаеся у Хотымска на Беседѣ, границѣ губерніи Смоленскои ôтъ Могилѣвскои, и иде перескокомъ къ западу, югу и югозападу розграньемь ôтдѣляющимъ Чернѣгôвскую ôтъ Могилѣвскои губерніи до самого Лоева, а границею Чернѣгôвскои губерніи ôтъ Мѣнскои по Днѣперъ при устью Припети; ôтти обертаеся на западъ, зразу по Припети до Бѣлосорокъ, потôмъ границею губерніи Кіевскои и Волынскои ôтъ Мѣнскои и Городенскои до самого Буга при Володавѣ; ôтти обертаеся къ сѣверу жолобиною Буга до потока Нрисѣки пôдъ Дрогичиномъ, де переходитъ въ царство польске, сходитъ вôттакъ на югъ черезъ Лосицю, Бѣлу, Межирѣчье, Радинь, восточно по при Люблинъ просто до Щебрешина; ôтси закручуеся къ югозападу черезъ Раковъ, Момоты, де входитъ въ Галицко-Володимірское королѣвство, потôмъ къ Улянову надъ Сяномъ, и тягнеся далѣй на югъ черезъ Лежанско мимо Городискъ пôдъ Березôвъ, ôтти къ сѣверу обертаеся и обôйшовши Жизнôвъ, Высоку, Браткôвку и т. д. вôттакъ зновъ къ Будзинову вертаеся, и вьеся черезъ Дуклю и Змигорôдъ на югъ по выше Горлиць и Грибова до села Ростокôвъ на Попрадѣ, и загортае за сею рѣкою села Шляхтову, Чорноводу, Бѣловоду и Яворки, зновъ приходитъ пôдъ Пивничну; ôтти обертаеся къ юговостокови, зразу корытомъ Попрада,

ôтдѣляючого Галиччину ôтъ Угоръ ажъ до Лелюхова, потôмъ перейшовши въ Угорщину, долôвъ по рѣцѣ Теплôй черезъ Рокитôвъ къ Довгôй Луцѣ надъ Бардієвомъ, ôтси на югъ черезъ Куриму ажъ не далеко Ганушовець на Теплôй; тутъ звертаєся къ сѣверу и обходитъ Стропкôвъ, Снину и Гуменне, селенія такъ званыхъ Сотакôвъ, и упять приходитъ къ Теплôй пôдъ Ганушôвцѣ; ôтти спускаєся на югъ долôвъ рѣками Теплою и Ондавою ажъ до устья Тернавы, ôтти бѣжитъ къ востоку по надъ Бутковцѣ, черезъ Мукачево ажъ надъ Береги, ôтки зновъ обертаєся назадъ къ западу къ Латорицѣ, коло Добронѣ и Касонѣ, та вертаєся упять пôдъ Береги; ôтси крутится къ востоку пôдъ Селищемъ, черезъ Голмы, около Хуста и далѣй съ малыми выимками жолобомъ рѣки Тисы ажъ пôдъ Сигôтъ; ôтти обертаєся восточнымъ берегомъ Бѣлои Тисы ажъ пôдъ Ясинôвъ, де границѣ галицкои досягає и далѣй иде границею Галиччины ôтъ Угоръ ажъ до жерелъ Бѣлого Черемоша, де въ Галиччину входитъ, и загорнувши Изворъ, Шипôтъ вышній, Руску, Банилôвъ, Петрôвцѣ, Купку и Терешены пôдъ Боянами на Прутѣ до рускои Бесарабіи вступає, вôттакъ тягнеся сѣверною єѣ смугою надъ Бричаны, далѣй къ Сороцѣ и Цекинôвцѣ на Днѣстри; ôтти рѣкою Днѣстромъ, частію по сушѣ коло Волоскихъ селъ Камянокъ, Рыбницѣ, Дубосарôвъ и Григорополя впередъ къ устью Днѣстра, а потôмъ далѣй на востокъ берегомъ морскимъ къ Перекопу и Тавріи простягаєся; ôтси перескакує море ажъ къ устью Кубани, обходитъ Черноморскіи Козаки, зъ початку корытомъ Куба-

ни ажъ до Воронянской, потôмъ границею роздѣляючою Козацкую землю ôтъ Кавказскои губ. ажъ до Середнои Єгорлицкои; ôтти сухою землею пôдъ Чубурскую, ôтти переходитъ черезъ море къ Таганрогу, и зновъ иде на сѣверъ по при Ряженов на Міусѣ рѣцѣ, ôтти звертаєся на западъ ажъ до грецького села Ласпи на рѣцѣ Калміусѣ, ôттакъ зновъ навертаєся на сѣверовостокъ выкрутами границею губер. Херсонскои, Єкатеринославскои, Харькôвскои и Воронежскои ôтъ Донщины пôдъ Матющино надъ Дономъ, ôтки звертаєся на сѣверозападъ горѣ рѣкою Дономъ ажъ по устьє въ него Тихои Сосны, ôттакъ горѣ Сосною серединою Воронежскои губ. на югозападъ къ Николаєвцѣ на рѣцѣ Вовчѣй: и далѣй на сѣверозападъ границею Харкôвскои и Пôвтавскои губ. ôтъ Курскои ажъ недалеко Конотопъ пôдъ Сеймомъ; ôтти обертаєся зновъ на сѣверъ и иде границями Курскои и Орловскои губ. ôтъ Чернѣгôвскои ажъ до означенои точки у Хотымска на Беседѣ.

§. 13. Область Малоруского языка займає въ собѣ, въ Россіи: губерніи Волынскую, Кієвскую, Чернѣгôвскую, Пôвтавскую, Харькôвскую, около четвертины Воронѣжскои, Єкатеринославскую, Херсонскую, Таврическую и землю Чорноморскихъ Козакôвъ, Подôльскую и часть Бесарабіи; въ царствѣ польскôмъ часть губ. Пôдляскои и Люблинскои; въ Королѣвствѣ Галицко-Володимірскôмъ, округи: Перемышльскій, Львôвскій, Жовкôвскій, Золочевскій, Тернопôльскій, Бережанскій, Самбôрскій, Сянôцкій, Стрыйскій, Станиславскій, Коломыйскій, Чортков-

скій, и части Решôвского, Ясѣльского, Новосяндецского и Черновецкого або Буковины; въ королевствѣ Угорскôмъ: столицѣ Бережскую, Угварскую, Угочскую, и Мармарошскую въ бôлшôй части и Земненскую и Шаришскую въ меншôй части, не упоминаючи уже о селеніяхъ по другихъ столицяхъ розметаныхъ. За тою границею Малорускій языкъ чути можна по Угорщинѣ въ розкиданыхъ селахъ Русинôвъ, въ столицяхъ передъ и-за Тисо знаходящихся (два села: Куцура и Керестура ажъ въ Бачьскôй, а одна Шидъ ажъ въ Сремскôй столицѣ за Дунаємъ), въ Молдавіи, Волощинѣ, Бесарабіи и Тавріи. Малорускій языкъ стыкаєся на востоцѣ исъ великорускимъ по чертѣ ôтъ рѣки Єѣ ажъ до Хотымска на Беседѣ; на западѣ и сѣверѣ съ бѣлорускимъ по чертѣ ôтъ Люмонова ажъ до устья рѣки Присѣки въ Бугъ въ области Бѣлостоцькôй; на западѣ съ польскимъ по чертѣ ôтъ Буга до Шляхтовы и Пивничнои, потôмъ съ угорско-словацкимъ ажъ до устья Тернавы въ Ондаву; на юзѣ съ мовою мадярскою по чертѣ ôтъ Ондавы ажъ до Голма (Холма), пакъ съ волоськимъ языкомъ ажъ до устья Днѣстра въ море, потôмъ съ турецкимъ, та нѣмецкими и грецкими поселеніями, наконецъ съ черкескимъ на Кубани и турецкимъ ôтъ Кубани ажъ до Єѣ.

§. 14. Вылучивши всѣхъ иноязычниковъ, особливо Поляковъ, котрыхъ шляхты и мѣщаньства въ западныхъ або передднѣпровскихъ губ. Малоросіи тай въ Галиччинѣ восточнôй множество, ôттакъ Жидôвъ, котрыхъ тамки такожъ чимало, Нѣм-

цѣвъ, Грековъ, Татаровъ и. т. д. **выходитъ** число Малорусиновъ (Южныхъ Русиновъ) на **13.144.000** душъ, изъ котрыхъ **10.370.000** до Россіи, а **2,774,000** до Австріи, т. є. **2,149,000** до Галиччины, а **625,000** до Угоръ належитъ. Изъ нихъ є **10,145,000** христіянъ восточного або греческого исповѣданья, а **2,990,000** тогожъ исповѣданія, лише съ римскою церквою соєдиненыхъ, отъ чого Уніятами называются, а именно **2,774,000** въ Австріи, а **216,000** въ царствѣ польскомъ." *(Szafar. Slowansky narodopis)*. Изъ сего обзора видко, що народъ малорускимъ языкомъ говорящій є по великорускомъ найчисленнѣйшій меже всѣма народами словенскими.

§. 15. Недавно тому, якъ малорускій языкъ за особный, самостатный и стародавный меже языками Словенскими поважати стали. Перше брали одни церковно-словенскій за правдивый старорускій языкъ, отъ котрого нынѣшный малорускій буцѣмъ зопсованый, зпольщеный походити маѥ; другіи гадали, що онъ є лишъ нарѣчіємъ польского; инши зновъ, що нарѣчіємъ велико-руского *) языка. Мылніи тіи выображѣнья походили изъ слабого умѣнья церковно-словенского, а ще слабшого знанья стародавныхъ памятниковъ малоруского языка и розвитья рускои словесности. Меже всѣма словенскими языками найперше бувъ книжнообразованый языкъ староболгарскій або церковнословенскій, а то при переводѣ письма св. и другихъ богослужебныхъ книгъ св. Кириломъ и Методіємъ и ихъ учениками св. Климентомъ, Ангеларомъ, Гораздомъ, Симеономъ, Іоанномъ Ексархомъ и др. въ давной Болгаріи и

*) Смотри увагу на конци.

Моравіи. Исъ христіянскою вѣрою перейшла церковно-словенска писменность и на Русь. Мы приняли уже готовіи книги богослужебнѝ слювенскѝ, котрѝ совсѣмъ понятнѝ були народови. Сила духа, глубина вѣры христіянскои, многота книгъ, подобіе мовы водворили сей языкъ на цѣлôй Руси въ письменности. Першіи нашѝ писателѣ (по бôлшôй части духовнѝ) управляли го въ духовныхъ сочиненіяхъ и переводахъ; але при нимъ проколювався и народный языкъ не такъ въ письмахъ духовного содержанія, но особенно въ свѣтовыхъ, горожанскихъ, законодательныхъ дѣлахъ, лѣтописяхъ, грамотахъ, договорахъ и пр. Въ найдавнѣйшихъ памятникахъ писаныхъ на Руси встрѣчаемо признаки южноруского языка; всѣ вышеупомянутіи знаки, котрыми мова руска различаеся отъ другихъ словенскихъ языкôвъ, находятся поединчѝ въ старинныхъ памятникахъ рущины. Договоры Олега (912), Игоря (945) и Святослава (971) съ Греками; грамота о десятинахъ и уставъ о церковныхъ судахъ св. Владиміра (996-1011); уставъ о церк. судахъ и о свободѣ духовенства отъ мыта кн. Ярослава (1051-1054); Ярослава правда Руска (1016) и его уставы данѝ Новгородцямъ; Лѣтопись Несторова (до 1110) и его продовжателѣвъ; Даніила Паломникъ (ок. 1105); Поученіе къ дѣтямъ Мономаха (ок. 1096); Слово о полку Игоря (1185) переповненѝ формами слôвъ и выраженіями народно рускими, якъ нынѣ нарôдъ говоритъ, а „Ипатьевская або Волынская лѣтопись сохранила намъ въ рѣчахъ князѣвъ и другихъ лиць (по словамъ издателѣвъ рускихъ

лѣтописей) образецъ чистого Южнорускогo народного языка, процвѣтавшого до XIV вѣка и уцѣлѣвшого меже прочими въ Словѣ о полку Игоревôмъ, котрого нельзя смѣшовати ни съ сѣверныиъ (Новгородскимъ), ни съ пôзнѣйшими рускими, восточнымъ и западнымъ нарѣчіями" (см. Полное собраніе Русскихъ лѣтописей изд. археогр. ком. Спб. 1843. Т. II. стор. VIII.) Слова декотрî нынѣ областнî (мѣстцевî) були колись общіи всюди на Руси знанî н. пр. рѣнь, днина, веремнье и пр.

Даже старіи церковнословенскіи рукописи священного писанія писанî на Руси не слобôднî ôтъ рущины; въ переписи мимохôтно вкрадалися рускіи виды языка народного н. пр. въ Остромірскôмъ Євангеліи (1056-1057), Сборникахъ (1073 и 1077), Євангеліи Крилосскôмъ (1144) и др. Часомъ переписчикъ знарощне пôдставлявъ слова звычайнî на мѣстце незрозумѣтельныхъ, (якъ н. пр. въ Сборнику Святославовôмъ). А такъ вже въ найдавнѣйшихъ часахъ рôзнився языкъ рускій ôтъ церковнословенского (староболгарского), а нашъ южнорускій языкъ мавъ въ головныхъ зачеркахъ тую саму стать, то саме направлѣнье що нынѣшній.

§. 16. Не походитъ южнорускій языкъ ôтъ словенского церковного, але не утворився ôнъ въ пôзнѣйшихъ часахъ за ляцкого панованья. Тое доводятъ памятники письменнî рускіи до XIV столѣтья. Уже Могильницкій *) доказавъ въ своей розправѣ, що языкъ польскій не перетворивъ южнорускогo языка

---

*) *Czasop. nauk. księgozb. im. Ossolin: Lwów 1829. Z. III.*

и не вплывавъ на образованье его, але на ôтворотъ польскій языкъ виненъ свое образованье, правильнôсть, и свôй борзій взрôстъ вплывови рускому. Польскій ще тогди со всѣмъ не бувъ книжнымъ, не бувъ письменнымъ, коли Русь наша въ своимъ майже языцѣ мала законы, сношенія, писала грамоты, договоры, ôтправляла суды, и пр. Хоть декотрî слова перейшли въ найновѣйшихъ часахъ изъ польщины до насъ, то небогато того, а власностій, якими польскій языкъ ôтзначуеся ôтъ другихъ словенскихъ языкôвъ, южнорускій совсѣмъ немае, якъ то прикмѣтивъ ученый Максимовичъ. *)

*) Для лучшого перекону якъ далеко ôтстоитъ польскій языкъ ôтъ нашого, привожу тутъ знамена польского языка изъ Шафарикового народопису: 1) ia, a вм. ѣ: *wiano* (вѣно), *piana* (пѣна), *świat* (свѣтъ), *ciało* (тѣло), *siano* (сѣно), *las* (лѣсъ), *ślad* (слѣдъ); 2) o вм. a по текущихъ л и р съ нѣмыми: *żłób* (жолобъ), *młody* (молодый), *głowa* (голова), *proch* (порохъ), *krowa* (корова); 3) *io* и o вм. e: *wiodę* (веду), *biorę* (беру), *biodro* (бедро), *lot* (лѣтъ), *brzoza* (береза), *przód* (передъ), *siodło* (сѣдло); 4) изъощрованье або змягчованье согласныхъ передъ е, при чимъд, т въ *dź*, *ć*, а *e* въ *io*, *o* промѣнюеся: *niebieski*, *siebie* (себе), *kiełbasa* (ковбаса), *piorun* (перунъ), *cios* (тêсъ), *kędzior* (кудерь); 5) прикладанье самогласныхъ въ слогахъ полуголосными л, ль, р замкнутыхъ, а именно або а: *warkocz*, *martwy* (мерт-

Немогла Польщина про тое мати въ первôй добѣ руского быту жадного вплыву на южнорускій языкъ, бо Русь була образованѣйша въ давныхъ вѣкахъ ще до нашествія Татаръ: языкъ рускій бувъ урядовымъ, судебнымъ, письменнымъ языкомъ, хотя не совсѣмъ чистый ôтъ церковного. Ажъ съ кôнцемъ XIV вѣка зачали Поляки дещо зъ письма св. на польске перекладати, а въ половинѣ XV переводили законы свои изъ латинской мовы.

вый), *sarna* (серна); або *e: wełna* (вовна), *pełny* (повный); або *i: wilk* (вовкъ), *milczę* (мовчу); або *ie: wierzba* (верба), *pierwszy* (першій), *sierp* (серпъ); або o: *żółty* (жовтый), *żółna* (жовна), або наконецъ *u*: *dług* (довгъ), *słup* (стовпъ). 6) Перемѣна подлинного *i* на *y*, такъ що лишь по гортанныхъ *g* и *k i*: *srogi* (строгій), *krótki* (короткій), *ginąć* (гинути), *kichać* (чихати), *kipieć* (кипѣти); нô по *ch* завсѣгди *y*: *chybić* (хибити); насупротивъ по торонкихъ сичущихъ: ж, ч, ш. завжды *y*: *czysty* (чистый), *czytać* (читати), *szydło* (шило), *żyła* (жила), *żywot* (животъ); 7). *u* часомъ зам. короткого *o*: *góra* (гора), *skura* (скôра), *prużny* (порожній), *pruchno* (порохно), *duł* (дôлъ), *łój* (лôй), *mrówka* (морашка), но въ письмѣ всюди *ó* кладеся; 8). *g)*: *gród* (городъ), *gumno* (гумно), *grom* (грôмъ); 9) *rz* (*r*) якъ въ чещинѣ: *rząd* (рядъ), *rzéka* (рѣка), *strzała* (стрѣла), *ku-*

§. 17. Въ XV и XVI вѣкахъ, коли Русь въ близшій союзъ прійшла исъ Польщею, такожъ сія не богато вплывала на народный языкъ. Сближенье тое Руси до Польщи мало велике влѣяніе на польску словесность, оно помогло скорому взростови такъ названного золотого вѣка польскои Словесности, котра за одно столѣтье такъ высоко выбуяла и такъ борзо поникла. Прилученье тое Галицкои Руси а потôмъ бѣлои (литовскои) исъ цѣлою южною Русью сильно вплынуло на розвитье польского языка и словесности. Сближенье трехъ нарѣчій словенскихъ польского, южнорускокого и бѣлорускокого, до котрыхъ ще можна полѣчити церковнословенске уживане въ церквахъ и духовныхъ сочиненіяхъ на южнôй и бѣлôй Руси, сталося причиною борзого взросту польскои словесности. Оното было причиною, що письменный поль-

---

charz (кухарь); 10) Шепеляве *dż*, *ć*, *ś*, *ź*, зам. дь, ть, зь, сь: *miedź* (мѣдь), *maź* (мазь), *nać* (нать) *łotraś*. 11). *sr* на початку слôвъ: *śrebro* (серебро), *średni* (середній), *śród* (середъ), *sroka* (сорока), *śron* (шеренъ), *srom* (соромъ). 12). *prze* вм. про (пере): *przebić* (пробити, перебити), *przebudzę* (пробуджу), *przemiana* (промѣна, перемѣна), *przeklinać* (проклинати). 13). Пер. лице нас. врем. въ множ. ч. на *my*: *będziemy* (будемо), *widzimy* (видимо), *znamy* (знаемо), *chodzimy* (ходимо), 14). творенье минувш. врем. изъ причастія и помôчного есмь въ одно слятыхъ: *miałem*, *miałeś*, *mieliśmy*, *mieliście*, (мавемъ) и пр.

скій языкъ такъ дуже ôтщибнувся ôтъ ческого, съ котрымъ нерше такъ схôдный бувъ, а приставъ до руского, прибравши много изъ него. Из срôвнанья образовався граматично сталый языкъ, очистилося и споєдинчило давне неуклюже (латинско-нѣмецке) правописаніє, котрымъ писали Поляки, Чехи и Угри. Словомъ, то сообщеніє словенскихъ языкôвъ на польщину благотворно влѣяло *). Такъ то сближенье и полученьє Словенскихъ народôвъ мало завсѣгди добрый спасительный вплывъ на образованьє словесностей словенскихъ. Звѣстно, якъ пôзнѣйше вплывала южна и бѣла Русь на великорускую словеснôсть наймолодшу меже рускими. Прикладъ Руси давъ Полякамъ похôпъ до оброблюванья свого языка, завергши учену школьну Латину писателѣ польскіи управляли всяку ниву своєй словесности. Не вліянія чужеземнои науки, не изъученіє класикôвъ (бо въ тôмъ кракôвскои академіи ученіи и дав-

---

*) Въ XV, XVI вѣку умѣли ученіи Поляки по словенски и по руски; Длугошь и Стрыйковскій читали рускіи лѣтописи; Бѣльскій азбуку приводитъ въ своєй кроницѣ; Кардиналъ Олесьницкій умѣвъ по руски читати и писати, чимъ собѣ найбôльше ласки съєднавъ у В. Кн. Витовта (ср. *M. Wiszniewskiego hist. lit. pols.* T. VI. стор. 373). Языкъ рускій бувъ языкомъ придворнымъ и урядовымъ за вел. кн. Литовскихъ Ягайла, Витовта, Казиміра Ягайловича и др. „*Królewska kancellarya więcej niekiedy miała do expedyowania aktów ruskich, a niżeli łacinskich lub polskich (ср. Dzień. Warsz. T. VI.* Стор. 221)

нѣйше верховодили), але Русь южна и западна дали попудъ ихъ борзому зростови, и незадовго самыхъ своихъ наставниковъ переросли и приглушили. Якъ сильне влiянiе Руси на Польщину було, можна уважати изъ обширности областей рускихъ тогди до Польщи прилученныхъ. Сами Поляки признаютъ тую силу Рущины за первыхъ королѣвъ (полуруского) Ягайлового рода, коли меже поддаными сихъ королѣвъ ледви не три четвертины людности рускои було. *(F. J. Jekla O Polszcze jej dziejach i konstytucyi, zpolszcz. p. K. Słotwińskiego w Lwowie 1819.* Т. II. стор. 80). Въ томъ то вѣку зачався переробляти книжный языкъ рускiй подъ вплывомъ польщины, котра отъ XVII вѣка зачала все глубше въѣдатися и вкорѣнювати. Предцѣ вплывъ тотъ не бувъ такъ сильный, щобы ажъ особный языкъ (малорускiй) образовати мавъ.

Въ познѣйшихъ часахъ (т. е. отъ XVII.) николи було образоватися языкови южнорускому, бо вже отъ того часу маемо писемнi памятники, котрi намъ показуютъ, що языкъ южнорускiй бувъ совсѣмъ такiй якъ нынѣ въ устахъ народа *(Ср. Kasp. Miaskowskiego Herkules Słowieński, w Dobromilu 1612. Zimorowicza Poezyje, Sakowicza Epanorthosis. Krak. 1642)*,

§. 18. Немалымъ доказомъ вплыву руского языка на польскiй и его правописанiе е и та поява, що нигде въ земляхъ польскимъ народомъ заселеныхъ не вымовляютъ щ, ч, ж чисто, лишень на Руси, якъ самiи ученiи Ляхи признаютъ (проф. Кухарскiй *Tygodnik Petersb. 1839. Nr. 66.)* Рускiй то выговоръ научивъ роздѣляти прѣсно сь, ць отъ ш, ч, и вымовляти буквы чисто, красно, звучно.

Иванъ Снядецкій *) писавъ, що колись найкрасче по польски говорено у Львовѣ, а нынѣ кто хоче утѣшити ухо своє красотою польщины, най прислухаєся бесѣдѣ простого народа коло Ярославля (въ Галиччинѣ). Се на вдивовижу! Найкрасче по польски говорятъ не въ самыхъ областяхъ польскихъ Великôй, Малôй Польщи, Мазовши, Поморью и пр. не въ давныхъ столицяхъ польскихъ: Гнѣзднѣ, Краковѣ, Варшавѣ, але на Руси! Требажъ лучшого доказу, що языкъ рускій сильно вплывавъ на образованьє польского?

§. 19. Народъ заселяющій южну Русь, Галичину и сѣверо-восточный закутокъ угорского королѣвства въ вышеописаныхъ граняцяхъ говоритъ однымъ и тымже языкомъ, котрый называєся у себе и у сусѣдôвъ Украинскимъ, Малорускимъ (южнорускимъ) або таки Рускимъ (Руськимъ). Ôнъ розвився на одинъ ладъ въ часѣ рускихъ княженій пôдъ вліяніємъ церковно-словенского языка изъ рôдныхъ собѣ племенъ словенскихъ замешковавшихъ тіи краи; т. є: Полянъ (коло Кієва), Сѣверянъ (по

*) *Póki Lwów nie zniemczał, był stolicą i szkołą najprzyjemniejszej Polskiej mowy. Dziś chąc nauczyć ucho o słodyczy języka, trzeba słyszeć wieśniaczki i włościan w bliskości Jarosławia w Galicyi mówiących, a ci więcej nas przyjemności języka naszego swém mówieniem nauczą, jak wszystkie uczone spory i rozprawy. Dzien. Wilen. 1805. T. I.* Додаю тоє, що то треба розумѣти о селянахъ Русинахъ, або зполяченыхъ, бо мазурскіи селенія коло Ярославля такъ грубо якъ и всюди бесѣдуютъ).

Деснѣ), Суличій (по Сули), Деревлянъ (на западъ ôтъ Полянъ), Дулѣбъ (меже Бугомъ и Стыромъ), Бужанъ (по Бузѣ), Волынянъ (на Волынѣ), Уличій и Тиверцѣвъ (по нижнôмъ Днѣстри и Прутѣ икъ Дунаю), напослѣдъ Хорватôвъ и Бойкôвъ въ нынѣшнôй Галиччинѣ. (Ср. Истор. госуд. росс. Н. Карамзина Спб. 1842. Т. I. гл. 2. *Słowańské Staro-žitnosti sep. P. J. Szafarzjk odd. diejep. w Práze 1837. Ok. II. czl. II. §. 20.*).

§. 20. Хоть языкъ сей дасться пôдвести пôдъ одни граматическіи правила, предцѣ находятся у насъ въ Галицкôй и Угорскôй Руси нарѣчія, котрй не совсѣмъ сгôднй исъ Малорускимъ (Украинскимъ). Дивно здаєся, що Малорускій языкъ въ такихъ обширенныхъ краяхъ Волынью, Подôлью, Украинѣ, Низовью, Чорноморщинѣ и пр. говорится однымъ нарѣчіємъ исъ малыми перемѣнами въ декотрыхъ словахъ , а Галицкіи и Угорскіи Русине маютъ цимало рôзнорѣчій. Кождый закутокъ захищеный горбами або ôтрѣзаный рѣками заховує свою рôзномову. За причиною того либонь бы глядѣти въ далекôй стародавности. Видится племена, котрыхъ потомки нынѣ по руски говорятъ, бôлше рôзнилися ôтъ сѣверныхъ и восточныхъ побратимцѣвъ своихъ, якъ предки нынѣшныхъ Волынянъ, Подолянъ, Украинцѣвъ и др. меже собою. И то пôдъ розвагу взяти належитъ, що въ старовѣчинѣ въ горы тиснулися рôзніи племена розбитіи непріятелями и шукали пристановища, а тамъ поселившись по зворахъ меже велитскими ущовбами ôтрѣзанй ôтъ другихъ жителѣвъ довго задержовали свою рôдну мо-

ву, свои родимії звычаи и обычаи. Горскіи стороны всегди найдовше задержують старый бышъ и знаки стародавной бесѣды. Языкъ, котрый горы мае въ своей власти, не загине; най бы всюди по долинахъ знидѣло и загибло рôдне слово, въ горахъ пôдполонинскихъ заховаеся первѣстный языкъ, стародавный бытъ и обычай, а неразъ въ ихъ лонѣ уродится и выкохае народный освободителъ або пôмститель свого згнущеного роду.

Онакше то дѣялося на рôвныхъ краинахъ Волынью, Подолю, Украинѣ и проч. приступныхъ зо всѣхъ сторôнъ. Тутъ ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ були безпрерывніи сообщенья и всесторонніи влиянія. Купецкая гôстьба, военніи походы, межеусобніи вôйны княжескіи, столичный Кіевъ, тота мати городамъ рускимъ(якъ пише Несторъ) и розсадникъ умственного и горожанского образованья цѣлой Руси, верховна власть духовна и свѣтская, все то соединяло и сообщало зъ давенъ давна племена сусѣдствующіи. Не менше було съобщеніе въ пôзнѣйшихъ часахъ, во второй добѣ южноруского быта въ славнôй Козаччинѣ. Тоти воинственніи товаришества лицарôвъ сôбранныхъ зо всеи южнои Руси, розширяли всюда козацькую волю, накидали одну барву на народнôсть цѣлои южнои Руси. Кильково они мали вплыву своими подвигами, духомъ народнымъ, пѣсенностію? коли знову Кіевъ верховодивши своею Академіею бувъ осередкомъ книжного образованья. И то бы приложити, що Малорусине (Украинцѣ) мали ледви не зо всѣхъ сторôнъ сусѣдами сородныхъ Словянъ (ôтъ Татарвы роздѣляли ихъ ногай-

скіи степи и безперестанніи вôйны), а Галицкіи и Угорскіи Русине оперлися зъ одного боку о Мадярôвъ и Волохôвъ, зъ другого ôтъ западу прилягли къ Мазурамъ и Словакамъ.

§. 21. Малорускій (южнорускій) языкъ уже по землеписному положѣнью народа займає середину меже сѣверными, южными тай западными Словенами; и по языкословныхъ примѣтахъ держитъ ôнъ середину меже ними. Повноголосностію сходится исъ великорускимъ и бѣлорускимъ; посередне ы, и л, та в зам. л, пригадує южну Словенщину; г (*h*) зам. *g*, и ѣ=і закидає на ческословенске. Языкъ южнорускій є краснозвученъ, новный, поважный, сильный, свобôдный. Ôнъ, думаю, держитъ тоту щасливу середину меже твердостію и злишною мягкостію, меже сѣверомъ, югомъ и западомъ Словенщины. Не є ôнъ переповненъ сичущими согласными якъ н. пр. польскій (*c*, *ć*, *dz*, *dź*, *z*, *ź*, *s*, *ś*, до чого бы ще въ мазурскôмъ нар. *dż*, *cz*, *sz*, *rz* прилучити), зъ другои стороны не любитъ полыканья самогласныхъ (черезъ ъ, ь) якъ ческій або болгарскій; коренна основа словенщины не потерялась вымѣтованьемъ буквъ якъ у южно-словенскихъ нарѣчіяхъ; не має такожъ торонкихъ двогласныхъ якъ словацкій и ческій, ни носовыхъ якъ польскій (*ą ę*) або церковнословенскій ѫ и ѧ; у него всѣ самогласнѝ чистѝ, природнѝ, совсѣмъ выобразованѝ; ôнъ не любує собѣ въ вузкихъ самогласныхъ якъ великорускій але въ широкихъ (опрôчь галицкого нарѣчія). Самогласныхъ є сѣмъ (а, е, і (ô), и (ы), о, у, ѣ, (і), изъ сихъ пять изъощряєтся (я, є, ѣ (*ji*), іо (є), ю. Особливостью его меже

всѣма языками словенскими є поступенность звука *і*, котрый переходитъ ôтъ глухого (грубого) ы ажъ до мягесенького ѣ по рôзныхъ перемѣнахъ. Тото надає питоменну власнôсть рôзнозвучья сего голосу и ôтвертає перевагу звука і и мнимоє однообразіє, котре може появитися при хибнôмъ читанью або выговорѣ ненаськихъ, але нѣколи въ добрôй, чистôй вымовѣ родовитого Русина. Словомъ є то природна, чиста, повноголосна мова, мужеско-сильна, выразиста (лаконическа) въ устахъ статного господаря або козака-молодця, тай пôдъ перомъ Котляревского, Тополинского и др, а мягка, сердечно-нѣжна, пещена въ бесѣдѣ материнскôй, дѣвочôй спѣванцѣ, або пôдъ перомъ сердечного Основяненька. Не є то само моє мнѣніє ани самохвальство, бо и сторонскіи писателѣ, знавцѣ языкôвъ признаютъ єму краснозвучнôсть и инчіи преимущества въ высокôмъ ступени надъ другими Словенскими языками: Бандтке *) называє го найкрасчимъ меже всѣма Словенскими, Мицкевичь **) меже рускими языками, Бодянскій ***) величає єго поэтичнôсть и музыкаль-

---

*) См. *Allgem. Literaturzeit.* 1827. *Halle III. Th. S.* 297. *Rezensent (Bandtke) hält auch selbst das russische (grossrussische) u. serbische für die reichten Dialekte, aber für den s c h ö n s t e n möchte er doch den k l e i n r u s s i s c h e n halten. Die rothrussischen Dumki, Dumy, Elegien nehmen es in Zartheit u. Weiche mit jedem Dialekte auf.*

**) *A. Mickewicz Vorlesungen über die slav. Litter. im Collége de France.*

***) О народной поэзіи Славянскихъ племенъ. Іосифа Бодянского Москва 1837.

нôсть и каже го рôвнати ись греческимъ и италіянскимъ, Коубекъ *) и Мацѣєвскій именують го красчимъ ôтъ ческого, Раковецкій **) жалує, що не стався пануючимъ въ цѣлôй Россіи, а наконець знакомитый писатель россійскій Даль-Луганскій ***) признає му первенство надъ великорус-

---

*) *Wladyslaw Jagello welice si w czeském jazyku libowal. Z politiki, iak soudim, nechtiel užiwat mluwy ruské (maloruské, bieloruské, jenž na Litwie domowem), aczkoliw ona snad nad czesztinu jest p i e k n i e j s z i, aczkoliw p r z i j e m n i e j i w u c h o w p a d a, niežli twrdymi souzwuczkami przesyceny jazyk Czechu. Czasop. czesk. Mus. w Praze 1829. Sw. II.* стор 221. *u Hist. Prawod. Słow. p. W. A. Maciejowskiego w Warsz. 1835. T. III.* стор. 473. И недавно тому, якъ въ новинахъ ческихъ „Покрокъ" зъ дня 12. Червця 1848. названо нашъ языкъ найсильнѣйше проникательнымъ (*nejjemniejszim*) меже всѣма Словенскими.

**) *Dialekt mało-rossyjski z wielką dla całej Słowiańszczyzny korzyścią byłby panującym w całej Rossyi, gdyby stolica tego państwa mogła była pozostać w Kijowie, jako w środkowém całej południowej Rusi miejscu. Teraz potrzebaby wielkiej Małorossyjanów gorliwości, aby dialekt swój, o którym J. S. Bandtkie sprawiedliwie mówi z uczuciem (Pamiętn. Warsz. 1815. T. I. Str. 111-124) przez pisma i dzieła dali poznać uczonemu swiatu. B. Rakowieckiego Prawda Ruska T. I. Warsz. 1822. Str. 191.*

***) Отъ якъ пише сей писатель въ рецензіи первои части Повѣстей Малорускихъ Основяненька

кимъ простонароднымъ и книжнымъ языкомъ. По розличныхъ околицяхъ розвився ôнъ такожъ рôзнымъ образомъ: повнѣйшій въ степовôмъ просторѣ при днѣпровскôмъ, вузшій на пôдгôрью и лугахъ наднѣстрянскихъ, шерсткій, твердшій, но крѣпчѣйшій меже скалистыми горбами, на верховинѣ, та

въ переводѣ нѣмецкôмъ, котрый тутъ приводимо изъ часописьма „*Ausland* 1835. *Nro.* 74. стор. 293. и сл. *Die Sprache der Kleinrussen hat einen grossen Vorzug vor dem Grossrussischen: in ihrem Gebiethe erwuchs die Literatur, welche wir als die „Naive“ von der sogenannten sentimentalen unterscheiden. Die Sprache u. Sitten der Ukraine eignen sich vorzugsweise für die erstere; warum? Das Leben der Kleinrussen ist einfach, sie sind aufgeweckten Verstandes, ihre Einbildungskraft ist heiter, u. ihre Scherze zeugen von Zartheit u. unbefangenem Sinn, ihre Sprache hat in den Endungen, so wie in der Bildung u. Verbindung der Worte etwas Kindliches, Sanftes, Geschmeidiges, das an einige slavische Mundarten z. B. das Serbische u. Bulgarische erinnert, welche uns durch alterthümliche Einfachheit ansprechen. Bei uns, den Russen (Grossrussen), spricht der gemeine Mann die Umgangssprache, welche buntscheckig ungefüge u. nicht ganz deutlich ist, die Büchersprache dagegen theilt sich, je nach dem Style, in die hohe, niedere, mittlere, scherzhafte, ernste u. dgl. u. immer ist sie wieder anders. Die kleinrussische Sprache dagegen hat ihre ganze, jungfräuliche Einfachheit u. Kraft behalten u. ist sich überall gleich. Es ist schwer, ein russisches Buch über irgend einen Gegenstand zu schreiben, dass es ein Bauer verstehen kann, klar, so wie er selbst spricht: in solcher Sprache*

на горѣшью бескидскômъ. И то показуе давнôсть образованья его, що ôтмѣны совсѣмъ ôтповѣдаютъ мѣстности, на котрôй утворився, небу, пôдъ якимъ изрôсъ, та ни разъ тіи роздѣлы нарѣчій не сгаджаются со знакомыми исторіи подѣлами политическими народôвъ, котрûбъ могли були вплывати на утворенье або перетворенье языка. Давнѣйшіи тіи знать нарѣчія якъ уплывъ сихъ сусѣдôвъ н. пр. Полякôвъ, Литвы, Угрôвъ и др.

§. 22. Прогляньмо ще, якими признаками ôтзначивъ ученый Шафарикъ южнорускій языкъ ôтъ другихъ словенскихъ. Знаки Малорускаго языка: 1) і

---

hat man bei uns bis jetzt wenigstens noch nichts geschrieben, diese Aufgabe ist noch zu lösen. Man nehme einen kleinrussisch geschriebenen freundschaftlichen Brief, u. lese ihn Knechten, Mägden, kurz ungebildeten Personen, welcher Art man will vor, u. sie werden, vorausgesezt, dass der Gegenstand nicht über den Kreis ihrer Begriffe hinausgeht, die Sprache u. den Sinn des Ganzen vollkommen verstehen. Daher die unnachahmliche Einfachheit u. Natürlichkeit in der Erzählung, keine Ziererei, ohne die wir gar nicht zu schreiben verstehen; die ächte Volkssprache ist kräftig, klar, einfach, reich an kleinen Wendungen u. Scherzen, aber das alles nachzumachen ist unmöglich." Такъ описавъ знакомитый въ литературѣ россійскôй писатель (самъ Великороссіянинъ) красоту и достойнôсть нашого рôдного, малорускаго языка. Чей еще засвитае година для такъ красного въ Словенщинѣ нарѣчія!

замѣсть (*je*, *ie*) ѣ: свѣтъ (*švit*), лѣто, тѣсто, мѣсяць, гнѣздо, бѣлый; такъ и въ пôдрѣчью Новгородскôмъ и въ языцѣ Сербскôмъ, по выговору Славонцѣвъ и Далматинцѣвъ римского исповѣданья, такожъ въ ческôмъ; 2) *і* зам. *о* (въ тôмъ случаю и пôсля гортанныхъ г, к, х): кінь, мій, ніжка, двіръ, сокілъ, підошва, поділье, підківъ; такъ само и въ знидѣвшôмъ древянскôмъ нарѣчію у полабскихъ Словенъ; 3) *о*, безъ ударенія, не переоначуеся: до домоньку, широкого, молодцѣ; 4) ы (*y*) зам. и (*i*), або ы и и однако вымовляются, дещо вузше якъ великоруске ы (*y*): листъ, писати (пысаты), милый, носить; пôля того д, н, т, и л передъ корѣннымъ и выговоруеся твердо, тому, що оно якъ ы бренитъ: але передъ *і* зъ ѣ и о мягко: дѣвча, ніжка, стілъ, лѣто; 5) у зам. в: у лѣсѣ, у слѣдъ, учора; а на ôтворотъ 6) в зам. у: вже, вмираю; 7) г (*h*) зам. (*g*): богôвъ, гадаю, гора, годѣ; 8) к зам. ц: квѣтка, але разомъ и цвѣтъ; 9) хв зам. ф: хвартухъ, хвасоля, и на ôтворотъ: фала, филя, фôстъ зам. хвала, хвиля, хвôстъ; 10) в зам. л: вовкъ, повный, жовтый, писавъ, любивъ, казавъ; 11) з, ц, с. зам. г, к, х. передъ ѣ: на дорозѣ, нозѣ, дѣвцѣ, свасѣ; а ж, ч зам. г, к въ повелительн. накл. стережи, движи, печи, течи; але въ имен. множ. ч. г, к, х. лишаются: вороги, Турки; 12) и придавне: икъ, ико: 13) в придавне (придыхательне) передъ о (і) и у: вôвця, вôчѣ (вочѣ), вôнъ, вôдъ, вулиця, вухо; 14) Закôнчанье женске ця зам. ца: молодиця, трôйця, цариця; 15) Неопредѣленне ти

соединене съ ся сплывае въ цьця: кохацьця, сподѣвацьця; 16) Зое лице ед. ч. наст. вр. изъяв. накл. пôсля е опущае т: веде, кличе, несе, регоче: але пôсля и и въ множ. чис. удержуе его: ходить, стоить, бѣжить, носить, ходять, бѣжать, носять; 17) Бꙋдущее вр. сложене також съ иму: могтиму, могтимемъ; 18): Множество уменшительныхъ навѣть у глаголахъ: спатки, ѣстки, ѣсточки, гулятки, летѣтеньки; такъ саме въ существ и прилаг. именахъ: матусенечка, гарнесенькій, мацюпенесечкій; 19) Увеличитель. придавне на енный: здоровенный, дуженный, враженный.

§. 23. Окрôмъ сихъ знакôвъ можна еще и слѣдующіи прилучити изъ г-на Максимовича Исторіи древ. руск. Слов., котрыми южнорускій языкъ ôтъ великорускогo розличаеся: 1) Звукъ о не перемѣняеся въ а; для того а) закôньченье род. пад. пріймае на ого, его, н. пр. мого, чого, его, сего, чорного, синего; б) частиця роз николи не вымовляеся раз, а лишъ рѣдко рôз (рôзно). 2) Звукъ ц въ окончательнôм слозѣ не пріймае твердыхъ звукôвъ; тому замѣсъ а, о, у, ы, ъ (въ великорускôмъ языцѣ ужистныхъ) мае я, е, ю, ѣ, ь, якъ у древнесловенскôмъ н. пр: конець, кôнця, кôнцю, кôнцемъ, кôнцѣ; вôвця, вôвцѣ, лице, яйце. 3) Южнорускому языкови питомый двоякій зват. падежъ въ именахъ муж. рода; а) на у и ю: сыну, царю. Сія форма пануюча въ южноруск. яз. особливо въ уменш. именахъ; б) закôнченье на е якъ въ церковнослов. уживаеся и въ Малорущи-

нѣ: козаче, орле, брате, сыне, але въ уменш: козаченьку, орлоньку, братику, сынку. 4) Окôнчанья прилагательныхъ: а) Множ. число повнои формы всѣхъ родôвъ мае и (ѣ): святыи, ясныи; б) въ родит. пад. един. числа жен. рода замѣсть скороченого ой, ей удержуе довге ои (оѣ), еи; святои, яснои, синеи; в) окôнчанье род. пад. въ един. числѣ муж. и серед. рода: ого, его. 5) Въ закôнченьяхъ глаголôвъ: а) въ неопредѣленнôмъ наклоненію закôнченье ти южнорускому языку властивше якъ скороченe великорускe ть; б) закôнченье третого лиця на ть: ходить, ходять; але въ единств. числѣ, коли передъ ть е стоитъ, ть ôткидаеся: бере, може, дыше; скоро а або я передъ е, то и е выкидаеся: знае, спѣвае, гуляе, и зна, спѣва, гуля. Замѣсть есть звычайно говорится е; в) закôнченье прошедшого врем. мужеск. рода зам. л полуголосне в: знавъ, давъ; г) закôнченье первого лиця множ. числа м изъявит. и повелит. наклон. частѣйше уживаеся повноголосно на мо: ходимо, дамо, ѣмо, будемо, есьмо; ходѣмо, даймо, ѣжмо, будьмо; д) въ единств. числѣ второго лиця на ш, але часомъ якъ церковнослов. закôнченье си: ѣси, даси. 6) Вспомагательный глаголъ быти удержуе у: бути, бувъ, бувавъ, бувай; рôвно и въ сложныхъ: прибути, добути, забути и т. д. 7) Южнорускій языкъ любитъ кôнчити слова на гласную, н. пр. Днѣпро, брова, морква, корогва, церква и т. д.

§. 24. Розваживши мову рускую въ Галиччинѣ и у Русинôвъ угорскихъ, показуеся трояке нарѣчіе

одного языка южноруского. I. Волынско-подôльске, II. Галицке або Надднѣстрянске и III. Гôрске або Карпато-руске. Кождe изъ нихъ жіе въ народѣ въ своихъ остро ограниченыхъ предѣлахъ. Они составляютъ одинъ языкъ южнорускій и розличаются одно ôтъ другого лишень деякими рôзностями въ коренныхъ гласныхъ, по части въ рôзныхъ граматическихъ видахъ.

§. 25. I. Волынско-подôльске нарѣчіе, котрымъ нарôдъ въ сихъ обохъ областяхъ бесѣдуе, мало що розличаеся ôтъ украинского, або лучше сказавши, е то саме що украинске, лишъ рôзномова его. Оно найобширнѣйше изъ всѣхъ нарѣчій южнорускихъ, бо розлягаеся по цѣлôй южнôй Руси, а Галиччины ино окрайки зафатило. Се нарѣчіе мае найлучше выроблені, найдоконалшіи виды (формы), оно всюди одностайно образоване, що е порукою за давноту его образованья и доконаленья, якъ то зауважавъ г-нъ Максимовичь (Истор. др. руск. слов. стор. 100). Въ памятникахъ письменныхъ южнорускихъ встрѣчаемо ледви не всѣ знаки нынѣшного волынско-подôльского (украинского) нарѣчія, або хоть натыкты свѣдительствующіи за существованьемъ того нарѣчья въ старинѣ. Грамоты, договоры, судовіи дѣла и пр. писані майже тымъ нарѣчіемъ (хоть не безъ примѣшки церковнословенского); бай въ Галицкôй Руси и Молдавіи въ XIV, XV и XVI. вѣцѣ писані грамоты носятъ пятно сего нарѣчія. *) Оно богате пѣснями народными всякого рода,

*) Ср. Собр. Государств. грамотъ и договоровъ Моксва 1813-1828 IV. Ч. Сборникъ Муханова

особливо повѣствовательными. Въ пѣсняхъ, яко въ изъустнôй народнôй словесности утворився языкъ одностайный, пѣсенный. Съ пѣснями (думами, думками) розширилося се нарѣчье ще давно по всѣй Галиччинѣ; самй Горяне (Гуцулы, Верховинцѣ, Бойки, Лемки) спѣваютъ пѣснѣ украинского похоженья (козацькіи) по тамошнему выговору, коли тымчасомъ въ лиричныхъ спѣванкахъ (коломыйкахъ, шалалайкахъ и др.) и обрядовыхъ пѣсняхъ заховуютъ свое помѣстне нарѣчіе. *) Въ найновѣйшихъ часахъ зачали декотрй писателѣ книжно обрабляти сесе нарѣчіе и выдавати свои сочиненія чистонароднымъ языкомъ писанй. Котляревскій первый показавъ дорогу перелицевавши Єнеиду и написавши килька оперъ; за нимъ щасливо управляли сю ниву Основяненько въ казцѣ, Артемовскій и Гребѣнка въ байцѣ, Могила, Галка, Шевченко, Забѣла въ думахъ и думкахъ и пр; що нашй пи-

Моск. 1836. Влахо-болгарскія или Дако-Славянскія Грамоты собр. и объясненыя Ю. Венелинымъ Спб. 1840. Книга посольская Метрики Вел. Княжества Литовскаго, седержащая въ себѣ дипломатическія сношенія Литвы въ государствованіе королей Сигисмунда-Августа (1545-1572) и Стефана Баторія (1576-1583) въ II. Том. Моск. 1843. Акты археогр. експедиціи, и пр.

*) Чи не припоминае намъ се знаменье давныхъ Грекôвъ, у котрыхъ такожъ кождый рôдъ поезіи сохранявъ свое подлинное нарѣчіе, въ котрôмъ зъ перва изъ простонародныхъ пѣсень природно розвився.

сателѣ въ тôмъ взглядѣ учинили (Шашкевичь, Устіяновичь, Мохъ, Левицкій и др.) всѣмъ вѣдомо.

§. 26. Знаки нарѣчія сего уже горѣ выложени. Въ Малороссіи уважаеся Кіево-переяслôвска мова, розпросторонена по всему Запорожскому и Чорноморскому краю за головну, найчистѣйшую и образцевую рôзнôсть южноруского языка (Истор. др. руск. слов. Стр. 102), кромѣ того розличають: а) Сѣверскую рôзнôсть, за рѣкою Сеймомъ, котра зъ одной стороны дотыкаеся къ великорускому, а зъ другой къ бѣлорускому языкамъ, та збиваеся то на одну, то на другу мову; н. пр. Сѣверцѣ говорятъ ѣ якъ е: Черниговъ, Нежинъ, возметь, ходемъ зам. возмѣть, и кюнь, сюль, куонь, куинь, и кунь *) зам. кôнь; б) Слобожанскую,

*) На угорскôй Руси въ Сатмарскôй и Бережскôй столицѣ, (яко на розгранью Руси) такожъ такъ говорятъ: кунь, вулъ, пупъ, або куйнь, вуйлъ, пуйпъ або кйнь, вйлъ, пйпъ и просто кінь, вілъ, піпъ *(M. Lucskay Gram. Slavoruth. Budae* 1830. стор. 5) Я гадаю, що наше ô (і) переходило черезъ у, ю, ы, доки въ чисте і не переробилося, и нашѝ предки впередъ вымавляли ô якъ у, подобно якъ Чехи и Поляки *(Buh, Bôg)*. На тое доводы знахожу въ давныхъ памятникахъ; н. пр. въ грамотѣ у Львовѣ писанôй 1421 (хоронящ. въ Магистратск. арх. въ Львовѣ) купъ, рукъ зам. кôпъ, рôкъ; въ Лѣтописи Львôвскôй (що въ Ставроп. арх). изъ XVI вѣку: вуспа, кунь и пр. тожъ

въ Слободской Украинѣ, рôзличающуся одинокими словами и в) Волыньско-подôльскую рôзнôсть, котра дещо изъ польщины зафатила, и котра займав часть Галицкои Руси.

Волыньско-подôльске (або украинске) нарѣчів любитъ широкіи самогласнй а и я, удержуе для повноголосія е и о, и повне закôнченье въ твор. пад. ед. ч. жен. рода: ою, ею; пріймав вставочне л и н, такожъ у въ словахъ бувъ, бувши и пр.

§. 27. II. Галицкимъ або Наддністрянскимъ нарѣчіемъ говоритъ міръ рускій по цѣлôй юговосточнôй Галиччинѣ ôтъ вершинъ Лôмницѣ, Быстрицѣ и Чорногоры ажъ до жерелъ Стрыпы, Липы и верховинъ Гологôрскихъ. Серединою тои краины плыве поважный Днѣстеръ, а надъ нимъ стоитъ въ самѣсѣнькôмъ осередку того нарѣчія Галичь, давная столиця, давшая имя Галиціи.

Галицке нарѣчье хотя досыть розширене не находится цѣло въ нѣякихъ памятникахъ сеи землѣ, хиба ино намеки въ декотрыхъ письмахъ южнои Руси показуютъ давне существованье его; н .пр. въ

въ лѣтоп. Самовидца о войнахъ Хмельницкого изд. въ Москвѣ 1846; въ листахъ любовныхъ Мазепы: нужки, катувка зам. нôжки, катôвка (см. Истор. Малороссій Каменск. примѣч. III. Т) и пр. Подобно въ ческôмъ яз. перемѣнилося у на і: въ старôй чещинѣ було *lud, luty, klucz,* нынѣ *lid, lity, klicz;* и въ загибшôй Полабскôй мовѣ говорили *virjal* (орелъ) *vit*(отъ), *vicesa* (вôчи), *niz* (нôжъ), ба и въ старôй польщинѣ *gi* зам. *go* писали.

посланію Мономаха „желѣючи, ме“, зам. жалѣючи, мя (Собр. русск. лѣтоп. Спб. 1846. Т. I. стор. 106. 107); въ Несторѣ по Лавр. списку (изд. Тимковского Моск. 1824, стор. 38): „грѣховною одежевъ“; въ Шестодневѣ Теод. Граматика XIII. столѣт. „съ великовъ печалію и великовъ нищетовъ“; дещо въ Грамотахъ Галицкорускихъ; н. пр. въ грамотѣ писанôй въ Коломыи 1398 „сесь“ зам. сей; навѣть въ грамотахъ Молдавскихъ Господарей н. пр. Господаря Петра грамотѣ писанôй въ Ясахъ 1584 „почитаетсѣ, проклѣтъ и приклѣтъ“ (см. Влахоболг. и Дакосл. грам. собр. Венелинымъ Спб. 1840 стор. 216). Ба и въ самôмъ Статутѣ Литовскôмъ и въ грамотахъ, договорахъ и пр. Вел. князей Литовскорускихъ изъ XVI. вѣку встрѣчаемо часто густо выраженья по галицкому произношенью н. пр. „ паметь (и памятникъ), жедати, хотечи, светый, деветь, присега (но и присяга) и пр.– И се нарѣчіе мабуть такъ давне якъ и другіи; оно не утворилося уплывомъ польского языка, хоть дещо до него подобнѣйше нѣжь украинске. Князѣ рускіи (уже зословянщенѝ), завоевавши давную Хорватію завели исъ правительствомъ и свôй языкъ и обычай, котрый удержовався въ письмѣ и правлѣнью, а симчасомъ мѣстное нарѣчіе переховалося у народѣ и перебуло всѣ перемѣны ажъ до сего дне. Ще до сеи поры въ декотрыхъ сторонахъ уважаютъ въ народѣ Украинске нарѣчіе буцѣмъ красче, благороднѣйше *). Въ Белзскôй земли (по-

*) Коли паробокъ зайде за рѣку Середъ або Бугъ, та перейме тамошню бесѣду, а повернувши до

вѣдаютъ) говорятъ по мѣстахъ нибы волынскимъ а по селахъ галицкимъ нарѣчіємъ (?). Изъ найновѣйшихъ нашихъ писателѣвъ такожъ никто не писавъ симъ нарѣчьємъ (хоть оно Шашкевичеви, Мохови, Устіяновичеви родиме); бо и нащожъ бы роздробляти безъ потребы одинъ языкъ, котрый въ складѣ дуже маленько розличаєся, лишенъ вымовою декотрыхъ буквъ рôзнится, въ чѣмъ одно правописанье зарадити и до купы споити може. И. Вагилевичь переложивъ килька пѣсень королеводвôрскои рукописи, котрѝ симъ нарѣчіємъ напеч. въ *Czasopise czesk. Mus. 1838 Sw. III.*

Галицке нарѣчіє ôтзначуєся вузкими самогласными є и е, скороченымъ творит. пад. на овъ, евъ, вымѣтованьємъ вставочного л, н и пр.

§. 28. III. Гôрскимъ нарѣчіємъ говорятъ (крôмъ Гуцулôвъ, котрѝ Галицк. говорятъ исъ декотрыми ôтмѣнами) всѣ горяне рускѝ ôтъ Попрада ажъ до

дому стане закидати по ихному, то посмѣвкуются єму: Ось диви, якій менѣ шляхтичь, вже навчився: теля, шапка (вм. тельє, шьєпка) говорити.- Навѣть строємъ розличаются Галичане и Горяне ôтъ Волынцѣвъ, Подолянъ и пр. отъ н. пр. опанчѣ (съ ôтлогою, бородицею) лишь доти носятъ по селахъ, доки засягає нарѣчіє волынско- подôльске, въ предѣлахъ галицкого окрôмъ мѣщанъ, перенявшихъ сю моду знать за княжеского володѣнья, на селѣ никто неноситъ, тôлько сѣраки (сердаки) и то съ клинами по бокахъ т. є иншого крою якъ волынск.

вершинъ Быстрицѣ и Тисы. Оно розпросторонюєся самымъ хребтомъ и по обохъ убочахъ гôръ нашихъ долôвъ порѣчьями горѣшного Днѣстра, Вягра, Сяна, Вислока, а на угорскôмъ пôдгôрью понадъ рѣками Ондавою, Лаборицею, Вугомъ (*Ungh*), Латорицею, Агомъ ажъ до долинъ Потисскихъ. Гôрске нарѣчьє грубше и менше розвите, мовъ задеревѣло, але за тоє заховало богато слôвъ, изреченій и видôвъ стародавныхъ, старосвѣтскихъ словенскихъ. Дещо оно збиваєся на языкъ словацкій и ческій, такъ якъ галицке на сербскій. Є деякû памятники симъ нарѣчіємъ писанû н. пр. купчая грамота изъ 1351 писана въ Ярославью *); въ Сербскôмъ монастырѣ въ Малôмъ-Бодянѣ знаходится рукопись „поученій недѣлныхъ" **) писана тымъ нарѣчіємъ

*) Критико-историч. изслѣд. врем. лѣт. Червоной или Галицкой Руси Моск. 1845. стр. 134.

**) См. Сербскій лѣтописъ изд. у Будимѣ 1827 Ч. IV. стор. 20. Г-нъ Шафарикъ утвержавъ, що тая рукопись писана въ XIV вѣку, але изъ выписôвъ приведеныхъ въ упомянутыхъ лѣтописяхъ, судячи по языцѣ богато на польщину закидающôмъ, не можна єи (думаю) въ старшіи часы ôтнести, якъ до початку XVI столѣтья. Подобенство гôрскорускогo нарѣчія въ декотрыхъ видахъ и словахъ со словацкимъ було видится причиною, що Шафарикъ догадовався було, чи не є ся рукопись писана словацкимъ языкомъ кирилôвскими буквами (см. *Uiber die Abkunft d. Slaven Pesth 1828* стор. 208. и *Wiener Jahrb. d. Liter. 1831. 53. Bd. Anzeigebl*)

(съ примѣшкою церковного). Меже 1556 и 1561 переложивъ Михаилъ Василевичь, архидіаконъ Сяноцкій чотыре Євангелій „изъ языка болгарского (церковного) на мову руску“ (также сего нарѣчія), котра рукопись хоронится въ Переяслôвскôмъ монастырѣ. У небôжчика М. Шашкевича я видѣвъ рукопись поучительного Євангелія и житія святыхъ тудижъ гôрскимъ нарѣчіемъ писани около половины XVI вѣка, о котрôй колись обширнѣйше скажу.

Гôрске нарѣчіе мае признаки обохъ тотыхъ другихъ, оно любитъ широкіи самогласнû а и я, скороченый творит. падежь на овъ, евъ, уживае часомъ полуголосне ь зам. е, розличае (грубе) ы и и, особливо любитъ по гортанныхъ г, к, х грубе ы, якъ въ давнôмъ рускôмъ и церковнословенскôмъ языкахъ.

§. 29. Положивши за певне давнôсть волыно-подôльского нарѣчія треба приняти, що и галицке и гôрске нарѣчія не передъ однымъ ани двома-трома вѣками утворилися, але що въ найдавнѣйшôй старожитности початку ихъ шукати належитъ. Гôрске и галицке нарѣчія (думаю) такъ давнû, якъ другіи Словенскû языки. Они не образовались пôдъ володѣньемъ князѣвъ рускихъ, тымъ менше за польского панованья. Языкъ простонародья переоначуеся дуже поволи, незначно; столѣтный старець тымъ самымъ нарѣчіемъ говоритъ, що малый хлопець правнукъ або пращуръ его; въ многочисленнôмъ народѣ нарѣчія и рôзнорѣчія не творятся, хибань перетво-

противъ котрому мнѣнію Копытарово возраженье въ *Hesychii Glossogr. discipulus et* επιγλοσσιςης *Russus Vindob. 1839* стор. 27.

ряются. Розванмо лишень то явлѣнье, що границѣ нарѣчій находимо въ такихъ мѣсцяхъ, де нѣтъ тямки въ исторіи, абы было яке розгранье панства або краѣвъ, де не роздѣлений племена ни горами, ни рѣками жіютъ собѣ село съ селомъ, межа въ межу килька сотъ а може и тысячу лѣтъ, въ щоденнôмъ пожитью и съобщенью, а однакже остро розличаются знамена ихъ бесѣды; они посмѣшкуются оденъ другому, але таки кождый по своему говоритъ, якъ ôтъ рôдного батька навчився. У насъ н. пр. на Руси не вважаючи на пятивѣковое панованье Ляхôвъ задержався языкъ рускій въ своихъ границяхъ, мала частка ôтъ западныхъ границь переймила польскій. Безъ огляду на одинакій вплывъ тогожъ ряду розличаются доси рôзніи ôтмѣны мовы, ба ще бôлше, передѣлы тыхъ нарѣчій переходятъ ажъ на угорскую сторону, де не могло бути польского вплыву. Та ще и тое зъуважаймо и розсудѣмо, що Бѣларусь бувши тôлько вѣкôвъ въ нерозрывнôмъ сношѣнью исъ Кіевскою Русью, такъ довго пôдвластна Литвѣ а пôзнѣйше Польщѣ разомъ исъ Волыньемъ, Украиною заховала свôй языкъ совсѣмъ роздѣлный и не переробилася въ одно нарѣчіе. Изъ того всего очивидячки, що нарѣчія рускіи (якъ словенскій вообще) давнѣйшіи якъ звычайно думаютъ. Хоть такъ названий образований люде часомъ цураются рôдной мовы, и чужои хапаются, но нарôдъ вѣрно сохраняе свôй родимый языкъ, яко священное преданіе предкôвъ своихъ, а доки ôнъ хоронитъ, жадна вража сила не переодолѣе его.

§. 30. Границѣ сихъ трохъ нарѣчій, позаякъ менѣ дослѣдити можно было, отъ такий: Волын-

ско-подôльске нарѣчіє ôтдѣляєся ôтъ галицкого по сѣй чертѣ: ôтъ Днѣстра понизше Залѣщикъ на сѣверъ коло Борщева, Копачинецъ по при Будзанôвъ пôдъ Микулинцѣ икъ Тернополю и далѣй горѣ Середомъ до села Глядокъ, ôтти на западъ повыше Озѣрнои и Зборова (помеже Нестерôвцями и Городищемъ попри Олѣевъ, Лопушаны помеже Нйщемъ и Круговомъ) къ Золочеву, ôтъ Золочева долôвъ рѣкою Бужкомъ (помеже Хильчичами и Городиловомъ, Жуличами и Почапами) пôдъ Бѣлый Камень, ôтти по Бузѣ (помеже Уцѣшковомъ и Гумнисками) до Бузька, ôтъ Бузька по рѣцѣ до Камянки и Добротвора, ôтъ Добротвора на западъ до Мостôвъ Вел. на рѣцѣ Ратѣ, и далѣй горѣ Ратою (помеже Пристаньємъ и Любелью) до мѣста Равы Рускои, ôтъ Равы до Нароля икъ рѣцѣ Таньвѣ и т. д. Нарѣчьє се займає въ Галиччинѣ меншу половицю Чортковского, около половины Тернопôльского, Золочêвского и Жовкôвского обводôвъ, говорять же нимъ около 300 тысячь народа въ Галиціи. Въ Росіи (взявши въ одно всѣ незначнй рôзнорѣчія малорускіи) бесѣдує нимъ 10,370,000; разомъ съ тотыми буде 10,670,000 а тымъ самымъ є оно найобширнѣйше на южнôй Руси.

§. 31. Галицке нарѣчіє займає середнюю часть Галиціи т. є. южную половину Жовкôвского и Золочêвского, западную половину Тернопôльского и Чортковского, Буковину (позакилько тамки Руси), цѣлый Коломыйскій, Станиславскій, Бережанскій, Львôвскій, Стрыйскій (окрôмъ югозападного угла), сѣверную часть Самбôрского и восточный окраєкъ Перемышлского. Границѣ: Ôтъ вершинъ рѣки Раты на полудне помеже

Яворовомъ и Яновомъ по при Вишню къ Хирову, ôтъ Хирова къ востоку помеже Старымъ Мѣстомъ и городомъ Са̂мборомъ икъ Дрогобичи, ôтти на югъ помеже Оріовымъ и Уличномъ до Сколего и до рѣки Опора, и хребтомъ гôръ поза Камянку, Бряжку, Липу, Мѣзуню, Нягринъ до вершинъ Лôмницѣ, ôтти границею до верхôвъ Быстрицѣ, ôттакъ перейшовши на угорску сторону, зачеркнувши Мокру, Брустуры (угорскій), Ясинôвъ по при Рахово, Поляну къ Вышеву къ верху Бѣлои Тисы и границямъ Буковинскимъ. Народа бесѣдуючого симъ нарѣчіемъ можна раховати около 1,360,000.

§. 32. Излишнюю часть Галиціи рускои и северо-восточнои Угорщины по вышеописаніи границѣ съ польскимъ и словацкимъ народоселеніемъ займае гôрске нарѣчіе. Народа говорящого симъ нарѣчіемъ буде около 1,060,000.

§. 33. Наконецъ додаю ще срôвнанье всѣхъ тріохъ нарѣчій въ головныхъ ихъ видахъ:

I. Волынско под. або украинск. нар.	II. Галицке.	III. Гôрске.
1. я пôсля сог. и ь.	е пôсля согл. и ь.	такожъ я.
память (памнять),	памьеть,	памьять
мясо (мнясо), веремня, насѣнньа,	мьесо (мньесо), веремье (веремнье)	мьясо (безън) веремья, насѣнья,
(род. пад. такожъ такъ),	насѣнье (род. такожъ),	(род. такожъ)
пшениця, мѣрниця,	пшеницье, мѣрницье, *)	пшениця, мѣрниця,

*) На Покутью и Буковинѣ по порѣчью Прута и Черемоша кажутъ: пшениця, мѣрниця пшеницу, мѣрницу якъ въ церковнослов.

тяжко, затя́вся, курята, рябый, рясный, трясу, (слабо изъощрено (якбы курата, рабый	тьєжко, затьєвсьє, курьєта, рьєбый, рьєсный, (рѣсный) трьєсу (ср. серб. паметъ, месо, тежко)	тяжко, затявся, курьята, рьябый, рьясный, трьясу, (сильно изъощрено)
теля (тко)	тельє (но въ словахъ гуляти, лялька, для задержуютъ я).	теля.
2. а пôсля ж, ч, ш, щ,	е (є) пôсля ж, ч, ш, щ,	а (я) пôсля ж, ч, ш, щ,
жалъ, часъ, нашъ, наша,	жєль, чєсъ, нашь, нашє (рѣдше наша)	жяль, чясъ, нашь, нашя,
шановати, щастья,	шєновати, щестьє, (щѣстьє)	шяновати, щястья,
3. творит. падежъ на ою, ею, єю,	творит. пад. на овъ, евъ, іовъ,	твор. пад. на овъ, евъ, євъ, (и оу, еу, єу)
рукою, душею, моєю (рѣдко рукой и пр).	руковъ, душевъ, моєвъ, (лишъ въ пѣсняхъ часомъ ою)	руковъ, душевъ, моєвъ (и руко-у, душе-у; ср. ческ. *rukou, duszeu, moju*
4. о особливо пôсля л, р,	е, и, (ы)	е, ъ, ы,
пôдошва, вôконце,	пôдешва, вôкенце,	пôдешва (талпа мадь) вôкенце (облачокъ)
дрова, блоха,	дрива, блыха,	дръва (др-ва) блыха,

ложка, одинъ	лыжка, одинъ и єденъ	лыжка, єдинъ,
кротъ, кротовина,	кертицьє, кертовина,	кртиця, кр-товина
кровавый,	кервавый,	крь-вавый (крьвачный)
5. е пôсля хр, р. хрестити, выхреста, водохрещи, верхъ, тревати, теперъ, передъ, реку, речете, въ односложныхъ: день, пень, добре, зле, чорно;	ь, ъ, и е (якъ въ серб) рь-стити, вырьста, водо-р,щи, вр-хъ, тервати (тревный), теперь передъ, реку, речете день, пень, такожъ такъ	ь, ъ, ѣ: хрьстити, выхрьста, водохръщи, врьхъ, трь-вати, тепьрь, перѣдъ, рьчю, рьчете, (дънь, пънь (днь, пнь) добрѣ, злѣ, чорнѣ якъ въ староцерковн)
6. и, дитина, сидѣти, сирота, минѣ, и (мягше нѣжъ ы) по г, к, х: гину, кидати, хижа, хижи,	е, детина, седѣти, серота, менѣ, и мягше нѣжъ ы по г, к, х: гину, кидати, хижа, хижи,	ѣ (і) дѣтина, сѣдѣти, сѣрота, мѣнѣ (мѣ) ы (грубє) по г, к, х: гыну, кыдати, хыжа, хыжы (якъ въ старôй рущинѣ и церковнослов)
7. ô (якъ і не мягчитъ передъ идущои) дôмъ, лôй, сôль, вôнъ, гôркій (дімъ лій и прч).	ô (якъ мягке і задля того мягчитъ предъид). дôмъ, лôй и пр. (дѣмъ, сѣль, вінъ и т. д).	ô якъ грубе і (и, й, або ы) дй̂мъ, лий, сй̂ль, винъ, гыркый,

именит. пад. множ. числ. усѣченыхъ прилаг. не мягчитъ н, л, т, д, и пр:	имен. пад. множ. ч. усѣч. пр. мягеньке і (ѣ)	им. пад. множ. ч. усѣч. прил. грубе ы:
чорнӣ (і), бѣлӣ (і) золотӣ (і)	чорнѣ, бѣлѣ, золотѣ,	чорны, бѣлы, золоты.
8. у въ вспомагательн. глаголѣ быти:	у въ вспомагат. глаголѣ быти.	ы въ вспомагательнôмъ глаголѣ быти:
я бувъ, була, було бути, бувати, бувши,	бувъемъ, була,сь, було,сь, бути, бувати, бувши, (одначе кажутъ: небылиця),	бывъемъ, была,съ, было,съ, быти, бывати (але говорятъ: на незабудь, забудько и пр).
9. любитъ придыхове г:	любитъ придыхове в (часомъ опускае в)	любитъ придыхове й (j) або и безъ придых.
горобецъ, гострый, говесъ, горати, госика, (або и острый, овесъ, орати и пр.)	воробецъ, вострый, вовесъ, ворати, восика (трепета)	йострый, йовесъ, йорати, йосика.
10.		любитъ скорочати и вымѣтовати изъощреніе (й)
чую, чуешъ,	чую, чуешъ	чуу, ч,ешь,

буду, будешъ, буде,	буду, будешъ буде,	буду, бешь, бе,
хочу, хочешъ, хоче,	хочу, хочешъ, хоче, (въ Жовкôвск. хцу, хцешъ, хце)	хчю, хчешь. (чешь) че, (ср. серб. хтьу, хтьешъ, тьу, тьешъ
засѣяно	засѣяно	засьяно
моя, мою, Стрыемъ,	моя, мою, Стрыiомъ,	моа, моу, Стрыомъ, въ другихъ зновъ любитъ розтягати:
бью, бьешъ, бье, пью, пьешъ, пье,	бью, бьешъ, бье. пью, пьешъ, пье.	бiю, бiешь, бiе, пiю, пiешь, пiе,
11. вставочне л, н,	рѣдко л, н.	нѣколи вставочн. л, н,
здоровля, роблю	здоровье (лье), робью,	здоровья, робью,
сплю, сплять, павляный,	спью, спьятъ (по Прутѣ спя), павьеный,	спью, спьятъ, павяный,
мня, памнять,	мье (мнье), памьеть)	мя (ня), память,
12. х въ словахъ:	с въ словахъ:	такожъ с въ словахъ:
колыхати, прохати,	колысати, просити,	колысати, просити,
13. ж (словен. жд) меже (мѣж) чужiй, хожу, ражу (ход-	ж, часомъ дж: меже, чужiй, (чюжiй)	дж всюди: медже, чуджый (чюджый)

жу)	ходжу, раджу,	ходжу, раджу,
14. въ єго, въіого, до іого, ôтъ іого,	въ него, (въ ніого) до него, ôтъ него,	въ ніого, до ніого ôтъ ніогô.
15. дат. множ. ч. на ямъ, амъ хлопцямъ, дѣвчатамъ, воламъ, волонькамъ	дат. мн. числ. на ємъ, емъ, амъ хлопцьємъ, дѣвчьєтамъ, воламъ, волонькамъ,	дат. мн. числа. на ѣмъ, ймъ (ô) хлопцѣмъ, дѣвчатѣмъ, волймъ (ср. словен. воломъ), волойкймъ.
16. уменшительн. на енькій, онькій: бѣленькій, хатонька, дѣвонька,	уменшительн. на енькій, онькій: бѣленькій, хатонька, дѣвонька,	уменшительн. на ейкій, ойкій: бѣлейкій, хатойка, дѣвôйка (ср. серб джевойка
17. золотый, дорогій, говорити,	золотый, (злато изъ поль) дорогій, говорити,	золотый (златый) дорогій (и драгій) говорити (и гварити изъ словацкого *)

*) Дивно, що въ Сербскôмъ и чешскôмъ, не кажеся гварити (*hwariti*) такъ якъ у Словаковъ, але *govoriti, howoriti*, (якъ то ще въ судѣ Любушинôмъ стоитъ), срôвнай польске слово *gwar*. Оно закравує на рущину, якои въ польскôмъ языцѣ є богато; н. пр. *rozhowor*, *hardy*, *hańba*, *hulać*, *czereda*, *czeremcha*, *czereśznia*, *czerep*. и др. мн.

Деякіи ôтмѣны въ спряженіяхъ:

18. въ повелит. накл.		
бери, ходи, возьми		берь, ходь, возь,
берѣмъ, ходѣмъ, возьмѣмъ, (або берѣмо, ходѣмо и пр.	также такъ	берме, ходьме,
берѣть, ходѣть, возьмѣть, (або берѣте, ходѣте)	берѣтъ, ходѣтъ, возьмѣтъ,	берьте, ходьте возьте (подоб. якъ въ ческ).
19. спѣваю, -аєшъ, -ає, -з,	-аю, -аєшъ, -ає	спѣва-у, -аешъ (ашъ)-тъ (въ угор. спѣвать)
-аємъ, (аємо), -аєте, -ають,	-аємъ (аємо) -аєте, -аютъ	-аме, ате, аутъ,
ходить, носить,	ходитъ, носитъ, (ходи)	ходитъ, носитъ,
ходять, носять,	ходєтъ, носьєтъ (по Прутѣ ходя, нося якъ словацк).	ходятъ, носятъ,
я, ты, вôнъ спѣвавъ	спѣвавъ-ємъ, спѣваламъ-омъ, спѣвавъ-єсь-лась,	спѣвавъ ємъ, и пр. спѣвав-єсъ,-ласъ
мы, вы они спѣвали	спѣвалисьмо, спѣвалисьте -ли (Гуцулъ каже спѣвав сме (спѣвавємъ) спѣвалимъ, (спѣвалисьмо	спѣвали сме, спѣвалисте -ли

Декотрй слова онакше уживанй:

20. той, сей, се,	тотъ (тототъ) сесь,	тотъ, сей, сесъ (ср ново- болг. сосъ)
вже, уже, лишь,	вже, уже, лишъ	юже(ю) ужь, лемъ, (немъ)
хай, нехай, для,	най, нехай, для (дле)	няй, ньей, дьля, (дѣля)
нынѣ, сегодня,	нынѣ, сегодне,	днесь, днесъ днеська,
къ, икъ, (икъ менѣ, кречный)	къ, ко (менѣ)	дъ (дъ мѣнѣ, дрѣчный)
ничого, нищо,	нѣчого, (нѣцъ)	ничь, ништо,
дуже	дуже, барзъ,	барзъ,
черезъ,	черезъ, безъ,	черезъ чрезъ, брезъ, безъ,
все, усе,	все, всіо,	вшитко (ср. старополь. *wszytko*, ческослов. *wszecko* новоболг. сичкото).
и пр. и пр.		

§. 34. Ото важнѣйшіи признаки нарѣчій малорускаго языка въ Галиччинѣ. Въ денекотрыхъ мѣстцяхъ суть еще сукромй рôзности, але они такъ зъ густа повторяются, що роздѣлити ихъ и мѣстнôсть означити не можна; н. пр. кажутъ: медъ и мѣдъ, камень камѣнь, ленъ и льонъ, его и іого, него нього, трошки трішки, глыбокій и глубокій (и глѣбокій) Хведько, хвалити и Федько,

фалити, хустка и фустка: з вымовляютъ декуда твердо нибы дз: дзерно, дзеленый; с якъ ц (тс), цей, цело зам. сей, село; а декуда на Покутью т подобно якъ к: кєжко, кѣсто *) зам. тяжко, тѣсто. Гуцулы, яко горяне, перехопили богато изъ гôрского нарѣчія; надъ нижнимъ Сяномъ неяко сходятся всѣ три нарѣчія съ собою. Часомъ деяке знамя одного нарѣчья переходитъ въ друге н. пр. уменш. ойкій, ейкій (зам. онькій, енькій) говорится ледви не по цѣлôмъ Жовкôвскôмъ окрузѣ и части Золочêвского, а на ôтвороть украинске а зам. ає (просыха зам. просыхає) розширено въ области Галицкого нарѣчья въ Жовкôвскôмъ и Золочêвскôмъ округахъ.

§. 35. Се выслѣдокъ мôй изъ наблюденій и розвагъ надъ нашими народными нарѣчіями. Изъ того видко, що говоръ народа не є дещо припадкового, безправильного, але виды языка основанû въ цѣлôмъ народѣ и глубоко вкорененû, не утворилися они ани втогôдъ, ани сего, ни минувшого столѣтья, але зъ вѣку

*) Такъ вже въ грамотѣ жалованнôй Господаромъ Александромъ въ Сочавѣ данôй 25. Апр. 1420 боярину Венѣ, стоитъ кѣмъ зам. тѣмъ: Милостію Божією мы Александръ Воєвода Господарь земли Молдавскои, чинимъ знаменито и кѣмъ листомъ нашимъ вьсѣмъ кто нань узрить или єго услышить чтучи: оже тотъ истинный слуга и вѣрный бояринъ нашъ Вена Дворникъ служилъ прѣжде святопочившимъ нашимъ прѣдкомъ правою и вѣрною службою и пр.

предвѣку, отколи нашъ нарôдъ свою землю замешкує, а звѣстно всѣ ученіи на то згаджаются, що Карпатскіи горы суть колыскою Словянъ. Є то правила мовы, уживаніи миліонами (не благе мудрованьє недоукôвъ), є то голосъ тилько столѣтій, тысячей поколѣнь, є то природна бесѣда, котру єму всевышній даровавъ, котру нарôдъ старанно сохраняє, є то природжени правила граматики єго. Уважавши далѣй видимо, якъ тіи нарѣчія и рôзнорѣчія вяжутся огниво за огниво, карбъ за карбъ; якъ въ однôмъ мѣстци сосередоточаются и на около сеи точки розрастаются, якъ рѣзко роздѣлениі меже собою питомыми своими границями, давнѣйшими якъ панованьє Польщи, а може ще давнѣйшими, нѣжъ заборы и розграньня князѣвъ Рюрикового племене. При дальшôмъ испытованью пôзнати буде можна, де въ котрôй сторонѣ писала ся одна або друга рукопись. Нынѣ сталися изслѣдованья языкословниі великою помочью исторіи; може черезъ сообразнôсть языковыхъ примѣтъ не одно пытаньє историческе объяснится.

§. 36. Оглянь̃мося назадъ и прикмѣтуймо ще, яка сила южноруского языка, яку перевагу брала завсѣгди руска народнôсть надъ другими народами. Килько то племенъ чужеязычныхъ розплылося, потонуло въ южнôй Руси и ще въ древности сôльялося съ Русью! Грôзніи племена Обрôвъ, Печенѣгôвъ, Половцѣвъ, Ятвигôвъ, все то потало въ Руси и слѣду нема! рôдъ Варягôвъ борзо пересловянився, и ледви килька слôвъ лишивъ въ заведенôмъ нимъ горожанскôмъ устройствѣ; цѣлиі поколѣнья князѣвъ и вельможъ Литовского племене, ба ледви не цѣла Литва приняла була и языкъ и вѣру ôтъ Руси-

нôвъ. Татарва зпала якъ тая повѣнь и перемчала и знидѣла, а руска народнôсть зновъ зазеленѣла мовь трава; изъ Буджацкои орды нынѣ въ Бесарабіи и живои души нема! А возьмѣмъ и новѣйшіи часы: мало що бôльше якъ пôввѣку минуло, а Сербскіи поселенцѣ на Украинѣ вже по малоруски говорятъ, Швабы колонисты на южнôй Руси въ четвертôмъ, пятôмъ поколѣнью стаются Русинами, хиба школа удержуе въ нихъ нѣмецтво; а у насъ польскіи заходцѣ чижъ не лучше по руски умѣютъ якъ по своему, по мазурски? чи не спѣваютъ рускихъ спѣванокъ? чи не переймили въ декотрыхъ сторонахъ и бесѣду и обряды весѣльніи и другіи ôтъ Руси, хоть ихъ сокочено, якъ мога, ôтъ змѣшанья исъ Русинами, не допускаючи ни дружитися съ Русинами, ни осѣдати Руси межъ ними *). Така то сила руского языка, рускои народности, такъ глубоко она въ народѣ вкоренена, такъ сильно розростается и дѣйствуе; не чудножъ, що помимо тилько нещастій и невзгодинъ на Русь, рôдъ рускій такій многочисленный. Велике призначенье мае нашъ нарôдъ, коли го промыслъ Божій такъ захове и благословитъ!

§. 37. Языкъ изъустный народа е запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устахъ народа найчистѣйше заховуются всѣ формы, цѣлый ладъ и складъ языка, правый духъ его; задля того здавалобыся и намъ, совсѣмъ такъ

---

*) Ще до нынѣ платятъ Мазурскіи села Русинкове (дачку) до двора за тое, щобъ не вôльно було осѣдати Русинамъ у нихъ.

писати якъ народъ говоритъ, подобно якъ то зробили побратимцѣ наши Словаки и Лужичане, котри не мавши подставы въ старинныхъ памятникахъ свого языка, скроили нове правописанье, поднесли живущій народный языкъ до книжного, пополняючи его словами изъ другихъ словенскихъ языковъ. Алежъ.. чи и мы такъ убогіи безъ забытковъ свого языка, чи и насъ такъ давно давила змора чужеплеменнои мовы и не допускала розвитья народнои?. Нѣтъ братья! Глубше намъ до самѣсѣнького дна заглянути треба... за для того кличу тя Русине великимъ словомъ твого народного любомудрця (т. е. народнои приповѣдки): Познай себе, буде зъ тебе!.. Мы найбогатшіи изъ Словенъ въ памятники словесности ще изъ тои поры, коли въ Европѣ лишъ трома бесѣдами писано, т. е греческою, латинскою и словенскою. Переберѣмъ тіи дорогіи забытки, вчитаймося въ нихъ, заглубѣмъ душу въ той безодни руского духа и руского житья, а знайдемо скарбницю неперебранную! *)

---

*) Що Шафарикъ о словенской бесѣдѣ вообще, о его богатствѣ и образованью въ стародавности, о соотношенію старого языка къ нынѣшному говоритъ, можна смѣло и до нашого языка въ особенности присохтовати; не завадитъ слова его цѣлкомъ тутки привести: *Jazyk nasz jest podiwu hodny. Nynejszi dialekty nasze jsau již jen stinem toho, czim nekdy byly. Narod, ktery w nejhlubszi starožitnosti tolikero puwodnich narzeczi utworzil, musil byti weliky, mocny, swobodny. Byla to epocha przirozeni a jeho sily i pusobeni. Bohatstwi jazyka*

Не цураймося старою Словенщиною (церковнословенскою). Словенскій языкъ не є напрасно намъ накинутый! доброво̂льне принялисьмо о̂тъ побратимцѣвъ и колишныхъ сусѣдо̂въ нашихъ тую нечужую, не противну намъ, але побратимску сородну намъ мову; є то языкъ, котрый насъ исъ ше̂стьдесятью миліонами Словенъ вяже; не бувъ то языкъ меча, языкъ насилія, але языкъ любови побратимскои, языкъ вѣры и правды божои. Отже памятники тіи намъ приналежатъ, бо на Руси писаній: Русине ихъ писали, котрій о̂тъ дитинячого вѣку по руски думали и говорили, на Руси жили, рускимъ житьємъ на вскро̂зь проймилися. Хоть письма того вѣку дещо закидаютъ на словенскіи формы, але истинно кажу, бо̂льше є въ нихъ руского нескаженного духа, якъ въ велико̂й части писателѣвъ нашого часу, котрій гадаютъ думаютъ по нѣмецки, або по латински, а свои мысли переводятъ буцѣмъ на руске и рускими словами голосятъ. Задля того кажу, все то що писано на нашо̂й Руси маємо взяти по̂дъ увагу, розо̂брати, изслѣдити, испытати, маємо вытягнути, выссати все

---

rostlo tenkrate prawe tak, jako stromowi na horach. W czasich pozdejszich narzeczi jen se przetworzuji ale ne utworzuji wice, ku pr. bolgarske. Rzecz spisowatelska zatlicztena, stoji prawe w tom pomeru ke stare przedspisowatelske, w kterem starec ke mładenci. Ale czlowek se we swem tworu, swe zahradce wice kocha, nežli w zahrade przirozene, silami jemu neznanymi utworzene. с. м. *Czasop. czesk. Mus. w Praze 1832. Sw.* 1. стр. 111.

що є наше родиме руске. Изслѣдовавши сеє, покажеся ученому рускому, де можна дослѣдити первѣстныхъ саморôдныхъ правилъ языка, що они суть ôтъ вѣка въ устнôмъ языцѣ, та не треба го закручовати въ чужiи мреѣ, ни накладати чужiи дыбы. Кождый признає, що языкъ нынѣ зъ устъ народа взятый недостаточный до выраженья всего того, що наука теперь требує; нащожъ намъ голову ломати надъ твореньємъ новыхъ слôвъ, котрiи кто знає чи удадутся такъ зложити, щобъ не були противнiи духови языка; сягнѣмъ до нашого жерела, до тои ôтвѣчнои колодязи, тамъ множество слôвъ готовыхъ: хоть глубоко сягати але здорова чиста вода.

Тiи то стародавнiи памятники рускiи суть рôднымъ накорѣнкомъ, на котрôмъ має выростати дерево народнои словесности, чимъ дальше корѣнь сягає, тымъ буйнѣйше было росте, тымъ бôльше дерево, тымъ ширше и красче розростаются галузья. На тôмъ предвѣчнôмъ тлѣ розмалюємо своєрôдными красками образъ нашого народного житья; на тôй камѣннôй цолтѣ, на сêмъ народнôмъ цѣлцю, а не на утлôмъ деревью самого простонародного языка побудуємо храмъ народного просвѣщенья, народнои словесности, котра не буде хвилевою забавкою декого, але заживнымъ кормомъ всего народа. Буде то храмъ народного розвитья, котрый перестоитъ вѣки, и котрого жадна сила не здолѣє ани звихнути ани повалити.

A) Килько нашъ южноруский языкъ розличаеся ôтъ великоруского и бѣлоруского (котрый то послѣднiй декотрiи писателѣ *) до южноруского хибно причисляютъ), можна легко пôзнати изъ признакôвъ, котрыми Г-нъ Шафарикъ (въ Народописѣ слов. стр. 13. и 30.) описавъ и ознаменовавъ ихъ. Не зважаючи на близьке сосѣдство, спôльнôсть первѣстныхъ дѣянiй, довге общенiе меже ними, и одинакiй вплывъ церковно-словенского языка на всѣхъ разомъ, ôтдѣляются они не такъ граматическими формами, якъ вымовою дуже значно. Бѣлорускiй и великорускiй близшiй вымовою навѣть польскому нѣжъ малорускiй.

Признаки великоруского языка: 1) а зам. безпризвучного о, лишень въ нарѣчiю Москалѣвъ, але теперъ вже у всѣхъ образованныхъ Россiянъ. Масква (Москва), варота (ворота), галава (голова), здаровъ (здоровъ); але въ бесѣдѣ простого народа въ декотрыхъ сторонахъ лишаеся (противъ бѣлорускому) о непеременненно; 2) е всюди якъ е (*je*) такъ що чистого е не чути: д е н ь (день), сiне море (сине море), матерi (матери), берегъ (берегъ), въ декотрыхъ припадкахъ якъ i o (*jo*): iдьотъ (иде); 3) е зам. i: вей (вѣй), бей (бiй), пей (пiй), лей (лiй, лѣй), шей (шiй); 4) i зам. ы по г, к, х: гiбать (гыбати), гiкъ (гикъ), хiжа (хижа), хiтiть (хопити), кiсть (кисть), кiпеть (кипѣти) , такъ и въ обохъ лу-

---

*) *Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego) nap. p. ks. J. Łozińskiego w Przemyslu 1846* Стор. VII.

жицкихъ а пôсля г (g) и к въ польскôмъ языцѣ; 5) ь зам. і: вью, бью, пью, лью, шью; 6) о зам. ы передъ й (j): маладой (молодый), честной (честный), вою (вырю), мою (мыю), ною (ныю), рою (рыю), крою (крыю), зарой (зарый), разкройся (розкрыйся); 7) ы (широке, грубе): быкъ, быстрость, мыло, лысіна; 8) г, к, х передъ е и і въ склоненьяхъ и спряженьяхъ безъ перемѣны: наге (нозѣ), мухе (мусѣ), руке (руцѣ), жгі (жжи), берегі (стережи), пекі (печи), текі (течи), врагі (вороги), знатокі (знателѣ); 9) в зам. г торонко въ Московскôмъ, Тульскôмъ, Калужскôмъ краю и въ другихъ: това (того), доброва (доброго), мілова (милого); 10) т въ 3 лицѣ настоящ. врем. изъявит. наклон: несіотъ (несе), везіотъ (везе), стаітъ (стоитъ), гарітъ (горитъ), несутъ (несуть), везутъ (везуть), стаятъ (стоять), гарятъ (горять).

Б) Знаки бѣлорускогo языка: 1) а зам. безпризвучного о: табе (тобѣ), каго (кого), багатый (богатый), аслічокъ (осличокъ), старана (сторона), маладый (молодый), баю ся (боюся), пабяжымъ (побѣжимъ); 2) а дуже часто вмѣсто е (ѣ): граховъ (грѣховъ), дзяучына (дѣвчина), вярный (вѣрный), вяночыкъ (вѣночокъ); 3) я вм. самого е: нягодный (негôдный), цяперъ (теперъ), сястрыца (сестриця), вялікый (великій), прыняслі (принесли), бярезіна (березина); 4) смягчованье согласныхъ передъ е: цьебье (тебе), ньe (не), пьерына (перина); 5) і и ы смѣшане, якъ въ Новгородскôмъ и Малорускôмъ: затымъ, незорыся (незорися), сястрыца (сестриця), пьерына

(перина), мужыкъ (мужікъ), очы (очи), пришыи (пришій); 6) і и ы вм. е: хочыць (хоче), хахочыць (хохоче), будзішъ (будешь), чырвоный (червоный); 7) у вм. в: у коньецъ (въ конецъ), улесе (въ лѣсѣ), и на ôтворотъ: 8) в зам. у: въ мене (у мене); 9) в часто зам. л якъ въ малорускôмъ: мавчу (мовчу), бувъ, завалівся (завалився), довгый, вавчокъ (вовчокъ), ухапівъ (ухопивъ); 10) г зам. g: голубъ, агародъ (городъ), торгъ, лугъ, гусакъ; 11) ц, ς, з вмѣсто подлипыхъ к, х, г передъ е (ѣ): на руце (на руцѣ), къ соседце (къ сусѣдцѣ), на нітачце (на ниточцѣ), по дорозе (по дорозѣ), у лузе (въ лузѣ); и въ повелит. накл. ж, ч вм. г, к: бережы (стережи), пьечы (печи); но въ имен. пад. мн. числ. передъ і безъ змѣны: дзьецюкы, Пѣнчукы; 12) ць и дзь вм. мягкихъ ть и дь: цѣхо (тихо), цьень (тѣнь), госцѣ (гостѣ), спацѣ (спати), дзень (день), будзе (буде), дзевка (дѣвка), дзѣво (диво), выйдзѣ (выйди), хадзѣ (ходи); 13) г предсувне: гето (то); 14) в предсувне передъ у и о: вузкый (вузкій), вутка (утка), Восіпъ (Іосифъ), вуліца (вулиця); 15) третое лице въ настоящ. врем. изъявит. накл. въ обохъ числахъ на ць: везець (везе), плачець (плаче), хочыць (хоче), всіць (виситъ), водзіць (водитъ), едуць (ѣдуть), крешуць (крешуть), стояць (стоять), спеваюць (спѣваютъ), кажуць (кажутъ); однакъ часомъ по е ôткидаеся ць: поглядае, нарекае (нарѣкае), промавляе.